

Vinko Rožić

**DILETANTSKI
MILOZVUCI**

Vinko Rožić

DILETANTSKI MILOZVUCI

115 godina Cavtatske glazbe Cavtat

Cavtat, 13. lipnja 2026.

Nakladnik

Cavtatov portal
cavtatov-portal.hr

Lektura

Antun Česko

Dizajn i računalni slog

Vinko Rožić • info@vinkorozic.com

Tisak

Denona, Zagreb

Naklada

500

ISBN

978–953–48584–5–5

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet (katalog.bukinet.hr) pod brojem 991006040847909366.

~ Ovo izdanje tiskano je uz potporu Općine Konavle ~

KAZALO

Autorova riječ	6
U Trojednoj Kraljevini	10
U monarhijskoj Jugoslaviji	31
U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	69
U komunističkoj Jugoslaviji	82
U Republici Hrvatskoj	131
Članovi Cavtatske Glazbe Cavtat, 1910. – 2025.	143
Popis slikovnih priloga	146
Literatura i gradivo	148

Republika Hrvatska

30. 5. 1990. – vječnosti

Socijalistička Republika Hrvatska

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

7. 4. 1963. – 30. 5. 1990.

Narodna Republika Hrvatska

Federativna Narodna Republika Jugoslavija

29. 11. 1945. – 7. 4. 1963.

Federalna Država Hrvatska

Demokratska Federativna Jugoslavija

10. 8. 1945. – 29. 11. 1945.

Nezavisna Država Hrvatska

10. 4. 1941. – 8. 5. 1945.

Banovina Hrvatska

Kraljevina Jugoslavija

26. 8. 1939. – 10. 4. 1941.

Kraljevina Jugoslavija

3. 10. 1929. – 10. 4. 1941.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

28. 6. 1921. – 3. 10. 1929.

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca

1. 12. 1918. – 28. 6. 1921.

Država Slovenaca, Hrvata i Srba

29. 10. 1918. – 1. 12. 1918.

Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija

8. 11. 1868. – 29. 10. 1918.

AUTOROVA RIJEČ

Mjesna glazba, ako je doista mjesna, ne svira samo skladbe — ona milozvucima slika svoje mjesto. Priča o *Cavtatskoj glazbi* zato nije jedino priča o kapelnicima, *kapobandama* i *mužikantima*, pismohrani, pečatima i notama, *monturama* i obljetnicama, nego i o Cavtatu kao mjestu koje se, poput mnogih drugih, održalo kroza niz velikih i malih povijesnih zaokreta.

I nije, dakako, nikla iz tišine — premda i tišina može biti prepoznatljivo cavtatska — jer vazda su mōre cavtatske vāle zvucima šarali brodovi i *refuli*, a njegovo nebo zvonjava cavtatskih crkava, podno kojih se u živopisnoj kakofoniji događao život sa svim svojim zavjetima i molitvama i procesijama i pogrebima i karnevalima i školskim priredbama i državnim svečanostima i političkim prepirkama i novinskim podbadanjima i zdravicama i...

To suzvučje, katkad skladno, katkad disonantno, svojom su glazbom uresili *Cavtajski diletanti*. Ti su milozvuci već otpočetak bili pojmljeni šire od same akustike — nisu bili samo ono što uho čuje, nego i odraz onoga što zajednica o sebi misli, komu se raduje, koga ispraća i pred kim želi stajati uspravno.

Budući pak da je *Cavtatska glazba* s vremenom sve više srastala u živo tkivo Cavtata i značenjem nadrasla tek glazbenu skupinu, njezinu je priču, smatram, trebalo ispriopovjediti izvan sužena okvira koji bi dopustio jedino uredan slijed voditelja i glazbenika, odora i instrumenata, zapisnika i nastupa. Premda bi i takva povjesnica zasigurno bila zanimljiva, bila bi dočarana mimo njezine srčike: *Glazba* je zaživjela u Cavtatu prijepora, nada, oskudica i bogatijih dana, blagdana i svakodnevnih nastojanja, i još uvijek, danas u slobodnoj Hrvatskoj, prisno živi s njim.

Pokušao sam je zato ispričati kroz tri međusobno prožeta sloja: (1) širi politički okvir i njegov odraz u lokalnoj zajednici, (2) kulturni, gospodarski i infrastrukturni razvitak Cavtata te (3) *Cavtatsku glazbu* u užem smislu.

Pritom, ne bih li dočarao pravi ritam i *armoniju* cavtajske mjesne glazbe — ne kao apstraktne ustanove, nego kao družbe u kojoj se osobni trud ugrađuje u nešto veće od pojedinca; družbe od krvi, daha i mjedi, s malo vǎle i ferala, i galebova, malo zvona, malo juga, malo bure, pǔlenta i maestrala, tuge malo, ponosa, malo i karnevala — nastojao sam ovu važnu cavtatsku priču ponajprije vidjeti kroz oči ljudi koji su je živjeli, a zatim je čitatelju ispriповijedati po svojem najboljem nahođenju.

U tom smislu, tercu ovoj *partituri* sviraju pojedina šira razmatranja o smislu i pripadnosti, o grupnoj dinamici, tradiciji i prijenosu vrijednosti — riječju, o čimbenicima što tvore onu tihu snagu kojom zajednica oblikuje pojedinca, a pojedinac zajednicu. No ta se dionica ne nameće ni kao teorijski okvir ni kao dubinska analitička digresija, nego je, ako sam u tomu uspio, tek diskretan prizvuk koji obogaćuje prostor između redaka ove već prebogate priče te čitatelju prepušta vlastiti zaključak.

Na osobnijoj noti, moja veza s *Cavtatskom glazbom* nije posve arhivska. Kako je s obje strane obitelji bilo glazbenika — ponajviše uz žičane instrumente, tamburice i gitaru — i sâm sam, kao dječarac, nakratko krenuo putom mjedi.

Roditelji su mi kupili američku trubu Conn, a ja još ni prvu notu nisam znao pročitati, kadli sam već u svojoj glavi samouvjereno govorio: ma kakav Satchmo, ma kakav Dizzy — evo mene!

Bilo je to u onim, jedinim tjednima mogega pokušaja sviranja u *Glazbi*. Toga davnog ljeta, iz *šufita* sam majci povazan držao koncert dok bi spremala objed ili nešto drugo radila po kuhinji. Naslonio bih trubu na odvod nape i nabreklih obrašćića »maestralno« izvodio krajnje zahtjevne melodije — sve su mi, dakako, bile takve. Je li majci ponestalo sluha za moje jazziranje ili je doista bila riječ o liječnikovoj preporuci da se počnem baviti športom, ne znam; znam samo da su roditelji nedugo potom trubu prodali, a ja prestao ići na *Muziku* i počeo odlaziti na »Vaterpolo« — plivalište Vaterpolskoga kluba Cavtat. Trubu danas sviram jednako dobro kao i kad sam je prvi put uživo vidio.

Za povjerenje i razumijevanje pri ovom zahtjevnom i odgovornom poslu zahvaljujem *Cavtatskoj glazbi Cavtat*.

Za potporu kojom je omogućeno tiskanje ovoga izdanja, uime udruga Cavtatov portal i *Cavtatska glazba Cavtat* zahvaljujem Općini Konavle.

Za ustupljenu arhivsku građu, druge izvorne podatke i fotografije zahvaljujem gospođama i gosparima višemu kustosu Ivici Kipri, Luci Kušelj, Rikardu Kužninu, Davoru Medu, Srđanu Meštroviću, prof. Borisu Njavru, Mariji Račić, Mihi Skvrci i Mirici Zečević, a osobito prof. Ljubici Brailo i prof. Ivanu Kušelju.

Za dragocjene jezične smjernice — ne samo pri lekturi ovoga djela — zahvaljujem dr. sc. Antunu Česku.

Za posvemašnju podršku zahvaljujem sestrama Katarini i Kristini.

Nadasve zahvaljujem ljubavi mojoj jedinoj — Ani.

I dragome Bogu. Vazda.

V. R.

13. lipnja 2025.

Vivat, crescat, floreat!

Neka živi, neka raste, neka cvjeta!

**U
TROJEDNOJ
KRALJEVINI**

Cavtat je trajno vezan s Dubrovnikom, i svoj procvat započinje u 15. stoljeću, otkada je Republika proširila svoj posjed i na Konavle s Cavtatom.¹

Tako, do 18. stoljeća Cavtat se etablirao kao važna luka Dubrovačke Republike, pa je postao gradić pomoraca.² Nedugo nakon ukinuća Dubrovačke Republike proglasom Napoleonova maršala Marmonta 31. siječnja 1808., i otpora (poglavito na Šipanu i Lopudu te u Stonu i u Cavtatu³), zatim nakon neuspjelog pokušaja na Bečkom kongresu 1815.⁴ da se ona očuva, ugasila se svaka nada da bi Dubrovačka Republika mogla opstati.

Do godine 1918. čitav teritorij Republike, uključivši Konavle s Cavtatom, postao je dijelom Kraljevine Dalmacije, ili (od 1868.)

¹ M. Novaković i A. Kalačić (1975.): 52–53.

² »U Dubrovniku djelovala privatna škola koju je vodio kapetan duge plovidbe Pavo Saltarić. Pomorska škola kapetana Pava Saltarića bila je u stvari nautički tečaj za učenike koji su trebali polagati stručni ispit za poručnike i kapetane duge plovidbe te upravitelje velike obalne plovidbe, a nisu imali formalno školovanje. Naime, prema tadašnjim propisima za spomenuta zvanja zahtijevao se samo uspješno položen ispit koji bi kandidati polagali pred komisijom. Uvjet za izlazak na ispit bio je plovidbeni staž, dok prethodno završeno formalno školovanje nije propisano kao uvjet. Budući da polaznici tečaja nisu trebali dugogodišnje pohađanje formalne pomorske škole, privatni tečaj (škola) kapetana Saltarića imao je više polaznika nego Nautička škola.« D. Dujmić (2022.): 261. Slična privatna »škola« postojala je i u Cavtatu, a vodio je Antun Casilari nadimka Planto. Jedan od polaznika njegovih tečaja bio je i Baltazar Bogišić. I. Perić (1984.): 82. Zanimljiv je i opis cavtatskog akvatorija iz 18. st. kojega nam daje jedan prednik Antuna Casilarija. Vidi: B., L. B. »Putovanje pomorskog kapetana I. Casilari iz Aleksandrije za Dubrovnik. (Njegove bilješke u starom rukopisu iz g. 1777.)« *Narodna svijest* (Dubrovnik), god. X, br. 5 (2. veljače 1928.): 2.

³ Prema Mijović Kočanu (1984.: 12), nakon osam godina okupacije, iz Cavtata je — uz pomoć Engleza — u listopadu 1813. g. protjerana francuska posada i ponovno izvješena dubrovačka zastava, a sudbina francuske vlasti na ovom području konačno je zapečaćena u siječnju 1814. g., uspješnim združenim napadom domicilnog stanovništva, engleske i austrijske vojske (u kojoj je bilo i nešto Hrvata).

⁴ U Beču se od 1. rujna 1814. do 9. lipnja 1815. održao skup predstavnika glavnih europskih političkih sila s ciljem uređenja novih granica na političkoj karti Europe nakon vojnog poraza Napoleona Francuske.

Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije pod vladavinom Austro-Ugarske Monarhije⁵.

Sredinom 19. stoljeća rađa se ideja ilirizma, narodnog preporoda Hrvata, koji je obuhvatio političku borbu, uljudbeno stvaranje i gospodarski život na cjelokupnome narodnosnom području.⁶ Tako, cavtatski načelnik Općine Luka Malošević i Uprava, i to u odgovoru na poziv iz sjeverne Hrvatske da se sjedine u jednu političku cjelinu, šalju općinama Zagreba, Varaždina, Jastrebarskog i Bakra pismo naslovljeno s »Mila Bracio Krovati«. U njemu, između ostalog, kažu: »s vamibismose prije negh itkomu drugome sadruxcili« čim se Dalmacija oslobodi od sveza s Austrijom, a sjeverna Hrvatska riješi svoje odnose s Ugarskom.⁷

Po osnivanju Dalmatinskog sabora sa sjedištem u Zadru, biračko je tijelo u Cavtatu (Konavlima) podijeljeno: jedni se priklanjaju narodnjacima (zagovornicima sjedinjenja), drugi autonomasima (zagovornicima autonomije Dalmacije u okviru Austrije). Nakon što je 1878. Austro-Ugarska okupirala Bosnu i Hercegovinu, hrvatsko i srpsko stanovništvo zauzelo je većinom oprečno

⁵ Službeno ime monarhije glasilo je: *Kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću te Zemlje svete ugarske krune Svetog Stjepana*. Utemeljena 8. lipnja 1867. Austro-ugarskom nagodbom, slom doživljava ujesen 1918., nakon poraza u Prvom svjetskom ratu.

⁶ J. Horvat (2009.): 198.

⁷ S. Obad (1982.): 73.

stajalište oko njihove pripadnosti Trojednici, odnosno srpskoj državi. Potom, sve jači zamah *Srpske stranke* u širenju srpske političke misli u Dalmaciji dopro je i do hrvatskoga juga. Primjerice, Cavtaćanin Luko Zore⁸, kao i nekolicina drugih, smatrao se je srbokatolikom⁹ i revno je sudjelovao u zastupanju interesa srpske države, ponajprije kao »odgovorni urednik, vlasnik i izdavalac« časopisa *Slovinac*¹⁰. U zadnjoj trećini 19. stoljeća, unatoč neprestanim političkim previranjima, Cavtat se nosio i s velikim brojem izbjeglica¹¹.

8 Luko Zore (15. siječnja 1846. u Cavtatu – 26. 11. 1906. u crnogorskom Cetinju), filolog i slavist. »Zore je radio kao krtica: njegovi se članci i rasprave broje na stotine... pa ako je u njemu bilo mnogo naivnosti [glede ilirizma i srbokatolicizma] ...ne možemo smetnuti s uma da je tomu krivo i nedovoljno poznavanje stvari.« J. Bersa (1941.): 205.

9 Teorija je Vuka Stefanovića Karadžića, prema kojoj se određenje srpstva izjednačuje s uporabom štokavštine. Prema Vuku (*Srbi svi i svuda* (1849.): 6): »Svi pametni ljudi i od grčkih i od rimskih Srba priznaju da su jedan narod i trude se da bi mrzost zbog zakona [rimskoga=katolici, grčkoga=pravoslavci, turskoga=muslimani] ili sasvim iskorijenili ili barem umalili što se više može, samo je onima rimskoga zakona još teško *Srbima* nazvati se, ali će se po svoj prilici i tome malo-pomalo naviknuti; jer ako neće da su Srbi, oni nemaju nikakvoga narodnoga imena.« Nasuprot tome, hrvatsko stajalište ponajbolje sažimlje Dragutin Rakovac (*Mali katekizam za velike ljude* (1842.):16): »Imena narodah i jezika nemogu se na pamet izmišljavati. [...] Nu znamo, da brat bratova gospodstva netèrpi, i izkustvo nas uči, da Hèrvat sèrbsko ili slovensko, Sèrbliin hèrvatsko ili slovensko, Slovenac hèrvatsko ili sèrbsko ime nikad primiti neće.« Bilo kako bilo, Vukova se je teorija preko Đorđa (Georgija) Nikolajevića, svećenika malobrojne pravoslavne zajednice u Dubrovniku (380 u 1838.), prenijela nekim uglednim domaćim katolicima. Prvo spominjanje srbokatolika veže se uz boravak Matije Bana u Dubrovniku 1848., a jezično srpstvo prerast će poslije i u politički pokret. Z. Grijak (2011): 13–14. Za detaljniji uvod u razumijevanje srbokatolicizma vidi: I. Banac (1983.): 448–474 i S. Čosić (1999.): 325–336, a za opsežniju studiju o dubrovačkom fenomenu srbokatolika vidi: N. Tolja (2011.) [Skrraćena inačica Toljine disertacije *Književno značenje dubrovačkog časopisa „Srđ“ (1902.–1908.)*, obranjene 1987. godine na Sveučilištu u Zadru uvrštena je u *Dubrovački Srbi katolici*]. Za tumačenje povijesti Cavtata i Konavala iz velikosrpskog kuta, vidi: J. D. Mitrović (1992.) i S. Nedeljković (2013.): 163–181.

10 *Slovinac* je bio dubrovački časopis za »promicanje književnosti, umjetnosti i obrtnosti« iz političkog kuta južnih slavena i srbokatolika. Počeo je izlaziti 1. svibnja 1878. Za književno-kulturni aspekt *Slovinca* vidi: N. Ivanišin (1966.): 27–98, a za književno-politički vidi: A. Pavešković (2000.): 301–309.

11 Za bosanskoga ustanka protiv Turaka 1868., za hercegovačkoga 1881., i za krivošijskoga 1882.

Zbog jedva snošljivih životnih okolnosti, mnogi mladi Konavljani pošli su tad u svijet, jedni kako bi izbjegli dugu službu u austrijskoj vojsci, drugi jednostavno trbuhom za kruhom (osobito nakon pojave filoksere 1894.)¹². Ipak, ni uistinu teški gospodarski izazovi, koji su mnogima život svodili na puko preživljavanje, ni vazda mračna razdoblja okupacije kojekojih vojnih sila, pa ni vladavine hegemonističkoga, pa totalitarnističkih državnih režima (velikosrpskoga¹³ 1918. – 1941., ustaškoga¹⁴ 1941. – 1945., komunističkoga¹⁵ 1945. – 1990.), nisu mogli obeshrabriti čvrstoga, ponosnoga konavoskog čovjeka. Konavljani su zato do danas ostali svoji na svojem konavoskom ognjištu.

Unatoč relativno nepovoljnim okolnostima na početku 20. stoljeća, Cavtat se ipak kako-tako razvijao: područje sadašnje Općine Konavle opskrbljivalo se preko Cavtata,¹⁶ pa su jačali trgovina i pomorstvo. Godine 1883. u Cavtatu je bila etablirana jedna od prvih poštanskih štedionica u Dalmaciji, dok je 1890. formiran Inicijativni odbor za kupnju jednoga društvenog parobroda za

12 S. Obad (1981.): 121; R. Filipović (1982.): 169; Š. Perić (2007.): 322.

13 Detaljan uvid pruža Tuđman u monografskoj studiji. Vidi: F. Tuđman (1993.).

14 Vidi primjerice u: H. Matković (2002.).

15 Brojne povijesne studije objavljene u Republici Hrvatskoj zorno su ukazale na nedostatke službene jugoslavenske historiografije te rasvijetle činjenice oko vladavine komunističkog režima, napose na hrvatskom ozemlju. Za kroniku važnijih zbivanja vidi: I. Perić (2006.).

16 S. Obad (1982.): 71.

prijevoz putnika i robe do Dubrovnika.¹⁷ Uspostavljeno je željezničko i cestovno¹⁸, pa zatim i zračno prometovanje¹⁹. K tome, Cavtat je bio administrativni²⁰ i obrazovni²¹ centar Konavala, »u kojemu se okupljalo sve više ljudi, koji su, nakon naporna dnevna rada, oduška tražili ponajprije u kulturno-zabavnim sadržajima. Iz takva korijenja nikla je ideja o ustrojavanju tamburaških zborova, pjevačkih društava, malih orkestara za ples, itd.«²²

17 Bio je to prvi parobrod u Cavtatu, u vlasništvu Iva Račića. Time je započelo parobrodarstvo u ovom kraju. Š. Perićić (2007.): 340–341.

18 Kako navodi S. Obad (1982.: 83), uz korektivne zahvate na cesti izgrađenoj za francuske vlasti grade se i nove lokalne prometnice kojima se sela povezuju međusobno i s glavnim cestama. Polovicom stoljeća duž obale postavljena je telefonska linija, a 1901. g. u promet je puštena uskotračna željeznička pruga kroz Konavle prema Boki. Konavoski dio trase spada pod željezničku dionicu Donja Glavska (BiH) – Zelenika, Boka kotorska, a ogranač je pruge Sarajevo – Zelenika. Planiranje i trasiranje ove, u to vrijeme, izrazito važne vojno-strateške trase započelo je 1897. godine, gradnja 1898., a u promet je puštena 1901. godine.

19 Zračna luka Gruda, odnosno prva uzletno-sletna staza u Konavlima, napravljena je 1936. g. na lokaciji poznatoj kao Kamenbrod i ispod Klaića kuća. Nakon što su uređeni pista, telegrafska, meteorološka i radijska postaja te podignut drveni hangar, 1. srpnja 1936. svečano je otvorena zračna linija Dubrovnik – Sarajevo – Beograd. Pistu — zapravo pokošenu i dobro održavanu leđinu u Konavoskom polju — povremeno je ugrožavalo plavljenje rijeke Ljute te stoka koja bi zalutala s okolnih parcela. Ipak, funkcionirala je sve do otvorenja zračne luke u Čilipima (Aerodrom Dubrovnik, danas: Zračna luka Ruđer Bošković), 15. svibnja 1962. M. Raguž (2022.): 17–19; »Bagaj je k'o pečma...« (8. svibnja 2024.): mreža. Prema Lasiću, prvo zabilježeno slijetanje zrakoplova u Konavlima je slijetanje hidroplana u Cavtat (predio Tihe) na 16. srpnja 1914. u 11.30 sati. Izazivalo je iznimnu znatiželju među Cavtaćanima, pa su svi pohrlili u Tihu kako bi ga izbliza pogledali. Zatim se »poput galeba« digao u zrak i odletio prema Dubrovniku. B. Lasić (17. travnja 2013.): mreža. »Omanji vojni hidrozrakoplovi Austrougarske monarhije pa Kraljevine Jugoslavije (parkirani) na plažama šireg dubrovačkog akvatorija bili su atrakcija za sve kupce.« L. Lucianović (2012.): 86–89.

20 S. Obad (1982.): 74; Š. Perićić (2007.): 320.

21 Godine 1824. otvorena je prva niža muška škola, u kojoj je podučavao mjesni župnik don Niko Gjurić te potom njegov kolega Ivan Zafron. Vidi: S. Obad (1982.): 69–71. Prema pojedinim izvorima, prva pučka škola u Cavtatu osnovana je u svibnju 1810., muška osnovna 1833., a ženska 1878. Vidi: M. Mojaš (1982.): 142; I. Karač (2007.): 69, 128. Prema M. Mojašu (1981.: 108), osnovne škole u konavoskim su selima otvorene koju godinu poslije: u Čilipima 1857., u Popovićima 1880., u Grudi 1881., u Pridvorju 1883., u Pločicama 1884., te u Mrežinama (Dubravci) 1894. O dubrovačkom školstvu od pada Republike do 1918. godine vidi: I. Perić (1978.): 357–391.

22 »Historijat...« (1970.): Arhiv CGC.

Tako, prema onodobnome lokalnom tisku, »Cavtaćani su, već od nekoliko vremena marljivo radili oko toga, da imaju i jednu svoju glazbu. To njihovo nastojanje nije bilo uzaludno, jer kako doznajemo, oni su ovih dana ustanovili svoju glazbu pod imenom »Cavtatska Glazba«, koja ima i svoga učitelja iz Češke [Janoš Vaneš]. Još koncem ovoga mjeseca nadaju se, da će glazba moći da po prvi put stupi na javnost. Bilo sretno i berićetno.«²³

Doista, osnivanje Limene glazbe u Cavtatu koncipirano je 1908. godine. *Spiritus moventes* — od ideje do njezina ostvarenja dvije godine poslije — bili su Miho Malošević, Ulderiko Kalačić, Niko Tisanović i dr. Franco Kulišić. Je li komu ta ideja sijevnula dok je kontemplirao vojnovičevsko *Sunce na zahodu*, ili pak nakon pjesme i šale uz dostatno tanina u jednoj od cavtatskih betula? Moguće ga je, ili njih, nadahnuo jedan od uzora koji su mogli pronaći u sličnim, već postojećim amaterskim orkestrima i izvan dubrovačkog kraja — kao primjerice, u Petrinji (od 1808.), Ravnoj Gori (1830.), Labinu (od 1836.), u Donjim Kaštelima (od 1852.), u Imotskome (1870.), u Belici (1905.), u Podstrani (od 1907.), u Pazinu (od 1908.) i drugdje? Pokoja nota Hrvatskog pjevačkog i glazbenog društva Gundulić što je iz dubrovačkoga starog »Porta« kroz eter dosegnula Cavtat, pa u um jednoga ili više osnivača posadila pogodnu klicu?²⁴ Dojmljive

23 »Hoće i oni svoju glazbu.« (13. srpnja 1910.): 3.

24 »Glazba Gundulić« otvirala je u Nedjelju u večer pred kafanom g. E. Milete najavljeni program na opće zadovoljstvo. Bila je nagrađena jednodušnim urnebesnim pljeskanjem, a nadasve preko 'Potpourrija dubrovačkih pjesama'. Onakovog se aplaudiranja u Dubrovniku ne pamti. Ovaj je potpourri svakome osobito omilio; sadrži 27 raznih pjesama, a čujemo da je uvrijedni kapelnik g. Vjekoslav Raha još sabrao nekoliko dubrovačkih napjeva, koje će u nj umetnuti. Opća je želja opet ga čim prije slušati. I u srijedu u večer otvirala je na istom mjestu birani program. »Glazba Gundulić« (14. kolovoza 1908.): 3. O nastanku i svrsi Društva detaljnije je pisao J. O. na naslovnici izdanja *Prave Crvene Hr-*

Društvo intonacije *Lijepe naše Domovine*, *Sokolske koračnice* itd. što su ih, pri povratku iz Čilipa u Grad zajedno s članovima Pravog hrvatskog sokola izveli u Cavtatu?²⁵

Bilo to kako bilo, godine 1910. osnovana je *Cavtatska diletantska glazba*. Odmah joj se, kako bilježi Mato Jerinić, priključilo dvadeset pet entuzijastičnih i, čini se, već dobro usuglašenih, cavtatskih glazbenika amatera, različitih zanimanja i dobi: Tomo Brangjolica (papučar), Pero Ivanković (*marangun*), Frano Capurso (trgovac), Pero Lizza (*marangun*), Rudica Picek (mehaničar), Antun Kocelj (činovnik), Vlatko Raičević (vojni časnik), Stefi Picek (glumac), Đino Bakić (*marangun*), dr. Frano Kulišić (profesor), Pero Petric (činovnik), Niko Ivanković (činovnik), Mato Rizzi (brijač), Dado Perišić (*pitur*), Frano Pattiera (činovnik), Ivo Trojković (činovnik), Milan Brangjolica (činovnik), Mario Petric (pomorski kapetan), Mingo Capurso (pomorac) i Miše Ćumo (pomorac). Među njima nalazimo i dva Dubrovčanina. Na žalost, njihova nam imena nisu poznata, jer su u dosad pronađenim arhivskim zapisima zabilježeni jedino po nadimcima: *Venecijan* i *Zidar*.

Za prvog predsjednika *Cavtatske diletantske glazbe* izabran je Miho Malošević, za potpredsjednika Ulderiko Kalačić, a za tajnika Niko Tisanović. Prvi učitelj glazbenika bio je

vatske od 21. svibnja 1904., između ostaloga: »Deset se punih godina navršilo da 'Gundulić' ustrajno i ponosno goji hrvatsku pjesmu u starome Dubrovniku, slavnoj hrvatskoj Atini [...] Baš u ono vrijeme spravljalo se otkriće Gundulićeva spomenika (26. lipnja 1893.), pa kud će bolje ovo društvo nego da se krsti imenom najslavnijeg Dubrovčanina, velikog pjesnika Gundulića! Izradiše ustav, komu prvi paragraf udariše: 'Pjevačko društvo će se zvati Hrvatsko pjevačko društvo 'Gundulić'. Društveni će barjak biti hrvatska trobojnica'. Ustav bi poslan na Namjesništvo u Zadar, gdje bje potvrgjen odlukom 20. svibnja 1893. broj 11694/V.« Društvo je bilo neaktivno nekoliko godina, no sačuvalo je ime i imovinu. S radom je nastavilo 1934. godine, na 40. godišnjicu osnutka. »Obnovljenje...« (1934.): 3.

25 »Čujte i ovu!« (3. listopada 1908.): 3.

Janoš Vaneš, a nakon njega tu cijenjenu dužnost preuzet će Dragutin Picek i Lavoslav Torti.

Časa ne časeći, glazbenici su se ozbiljno latili uvježbavanja i priprema za javne nastupe. Prva škola glazbe, u tada za probe dostupnim prostorijama, nalazila se u prizemlju zgrade u kojoj su stanovale sestre Bukovac²⁶. *Cavtajski* su *Diletanti*, dakako!, nastupali na svim pučkim i crkvenim festama, ali i na samostalnim koncertima,²⁷ gdje su, prema onodobnom lokalnom tisku, krepkim milozvucima oduševljavali ne samo Cavtaćane nego i mnoge izletnike u

26 Jelica Bukovac Radoslavljević (1897. – 1967.) i Ivanka Bukovac Javorsky (1899. – 1978.). Kćeri glasovitoga slikara Vlaha Bukovca (1855. – 1922.) i prve žene-studentice na Akademiji likovnih umjetnosti u Pragu.

27 Jerinić (2003., 1.); *Historijat Cavtatske muzike*. Arhiv CGC.

ovaj ubavi gradić drevne povijesti.²⁸

28 Prvi zapis o Cavtatu nalazimo u kontekstu Rimskog građanskog rata (47. g. pr. Kr.): *Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat praesidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coegit praesidiumque nostrum recepit*, odnosno, *dok je (Pompejev legat Marko Oktavije) napadao/opsjedao Epidaurum s kopna i s mora, gdje se nalazio naš praesidium (mjesto važnog strateškog značaja), (Cezarov vojskovođa Publije Vatinije) svojim dolaskom prisilio ga je da odustane od napada i tako oslobodio naš praesidium*. (J. Caesar, 1955.: 82). [Autorstvo Aleksandrijskih ratova nije zasigurno utvrđeno. Povjesničar Plutarh u Cezarovom životopisu (u djelu *Osam velikih života*) općenito spominje opsade i konflikte, ali ne navodi precizno Cavtat ni ime pisca Aleksandrijskih ratova; prema *Encycl. Britannici*, autor Aleksandrijskih ratova je moguće rimski vojnik i pisac Aulus Hirtius; Gaj Svetonije Trankvil (pisac *De vita Caesarum* – 12 biografija rimskih careva), zapisuje kako je autor moguće Hirtius ili Cezarov prijatelj i biograf Gaj Oppije.] Nadalje, Plinije Stariji u 1. st. navodi Epidaurum, Ptolomej u 2. st. Epitaurus, naznačen je na *Tabuli Peutingeriani* (zemljovidu s prikazom rimskih cesta, prema većini procjena, iz 5. st.), nepoznati zemljopisac iz Ravene zapisuje ga u 7. st., zapisan je u spisima crkvenog sabora u Saloni. (Š. Batović, 1988.: 19; B. Mimica, 2003.: 12). Dubrovačke listine iz polovice 13. st. su posljednji izvor koji Cavtat navodi kao Pitaur i, istodobno, prvi koji ga navodi kao Cavtat. Š. Batović (1988.): 13.

Prvi javni nastup strastvenih »limenih« diletanata bio je u kolovozu 1910. godine, tijekom tradicionalne cavtatske svetkovine.

Izgledno je da su se Cavtaćani ravnali prema prijašnjim svetkovinama Gospe od Snijega, tj. Gospe od Cavtata,²⁹ kad su očekivali da će im se u slavljenju priključiti puno svijeta iz okolnih konavoskih sela sve do Dubrovnika, pa i dalje, što je zorno iz najave mogućnosti prijevoza u Cavtat: »[...] u nedjelju dne 7. o. mj., parobrod 'Mljet' učinit će tri izleta iz Dubrovnika u Cavtat i natrag. Prvi će put otploviti iz Dubrovnika u 8 ura ujutro, drugi u 12, a treći u 3 po podne. Povratak iz Cavtata svaki put po jedan sat po otplovljenju. Povratna karta stoji samo 60 para, bilo za odrasla ili dijete.«³⁰

Bogati program isplaniran je za 5. i 7. kolovoza 1910.³¹ Tako, prema najavi prvoga dana svečanosti, »u 6 sati iz jutra muzika obilazi varoš na uranak; u 7 sati tiha Misa, koju priređuje 'Cavtajaska Glazba'; u 10 sati velika svečana Misa uz pratnju orkestra 'Cavtajske Glazbe'; u 11 sati koncert »Cavtajske Glazbe« pred Općinskim Domom; u 5 sati po podne muzika obilazi varoš; u 7½ sati na večer koncert muzike na obali, uz rasvjetu mjesta.

Na 7. pak kolovoza, slijedi: u 5 sati iz jutra Glazba obilazi mjestom na uranak; u 10 sati jutra svečana sv. Misa; u 11 sati jutro koncert Glazbe na obali; u 3 sata po podne priček izletnika; u 4 sata po podne igra tombole; u večer rasvjeta mjesta.« »Upravljači svečanosti« bili su Niko Moretti i Stefi Račić.

29 »Izlet.« (4. kolovoza 1894.): 3.

30 »Izlet u Cavtat.« (6. kolovoza 1910.): 4.

31 »Program svečanosti Bl. Gospe od Snijega.« (5. kolovoza 1910.): 3; »Program svečanosti Bl. Gospe od Snijega...« (6. kolovoza 1910.): 4.

Prema naknadnom izvješću u tjedniku *Crvena Hrvatska*, razvidno je kako je svetkovina i programski i organizacijski uspješno ostvarena: »U nedjelju obavila se u Cavtatu običajna svetkovina ‘Gospe od Snijega’. Svijeta je bilo dosta i iz obližnjih mjesta, a nadasve iz Dubrovnika, tako da ni tri parobroda, koji su taj dan pravili izlete nije su bili dostatni, da povedu sobom sve izletnike, koji su želili i ne mogli da se ukrcaju. Svetkovina je prošla u potpunom i uzornom redu, a mnogo bijaše i onih, koji upotrijebiše ovu prigodu da vide najnoviju Bukovčevu radnju ‘Gospu od Cavtata’ koju je veliki umjetnik darovao svojemu rodnom mjestu.«³²

Članak objavljen u tjedniku *Prava Crvena Hrvatska* nakon nekoliko dana – dok su dojmovi još bili *freški*, ali uz dostatno vremena da se slegnu – detaljnije dočarava samo događanje, pa u čitatelju evocira čutnju kakvu mora da su osjetili sudionici te cavtatske *feste*: »Pet avgusta, dan posvećen ‘Bl. Gospi od Snijega’, ostati će neizbrisiv u srcu i pameti svakoga pravoga Cavtaćanina. Kako je poznato, plemenita gospogja

Marija Bogišić-Pohl, s temelja dala ponapraviti lanjske godine mjesnu franjevačku crkvu. Tom prigodom imali smo sreću diviti se velikome Bukovcu, gdje među prostim radnicima po cijeli božji dan radi i neumorno radi, a da poljepša, ukrasi, dade života tom plemenitom djelu spomenute gospogje; i crkva, kako se je bilo nadati, radom, savjetom, upravljanjem jednog Bukovca, i zaista krasna, divna.

Ipak opažala se njeka praznina. Veliki prostor u polukrugu pred kapelom glavnog oltara — goli zid — nekoliko razbijao onu divnu harmoniju, te vladala među ostalim djelovima crkve, a naš umjetnik rado, velikodušno odlučio se da tu prazninu popuni. Jedna mala, vrlo loša slika nad glavnim vratima, koja je predstavljala varoš sa Bl. Gospom, bila recimo potka, od koje vrli umjetnik zasnovao veliko svoje umjetničko djelo, o kome razne novine doniješe opširnija izvješća; za to, ja ću ovdje samo par redaka napisati. Glavni momenat slike jest Cavtat u nekoj dalečini, sa Bl. Gospom u naravnoj veličini, okruženom Angjelima, u pozi gdje stupa naprijed prema Cavtatu sa Jezusom u naručju, koji ga blagosivlja. Otrag Cavtata vide se župska brda. Sve je to tako plastično, tako vjerno naslikano, da u zanosu, te u motriocu pobuguje slika, misli da motri samu živu narav.

Ali slika pošto je postavljena na prilično visokom mjestu, po tom treba ju motriti i sa prilično oveće daljine, te se nekako čuti potreba da ju se približi oku sa dalekozorom. I doista netom se metne dalekozor na oko, ostaješ zapanjen, kako je umjetnik do take savršenosti mogao ju dočerati, i kako je on znao do najmanje sitnice na platno staviti. (O slici budi ovo mimogred rečeno: Želiti

³² »Svečanost...« (10. kolovoza 1910.): 3.

je da jedan drugi umjetnik, kompetentni sudac, prouči ovo remek-djelo velikoga Bukovca, i otkrije nama lajicima u umjetnosti, sve one ljepote, te se kriju u istome).

Dne dakle 5. Augusta, dan kad se slavi 'Gospa od Cavtat', presvij. i prep. gosp. Dn. Mato Pišta gen. vikar, pozvan od mjesnog starješine samostana O. A. Jurice, blagoslovi rečenu sliku, iza kako je kratkim ali zanosnim govorom, kako to umije Dn. Mato, oslovio umjetnika, tako da je i samoga umjetnika i mnoge nazočne ganuo do suza. Istom prigodom obavila se i jedna druga radosna svečanost.

Gospogja Bogišić-Pohl i g. prestojnik Gjuro Bijelić odlikovani po Sv. Ocu Papi; prva zlatnim krstom 'pro ecclesia et Pontifice', drugi viteškim krstom Sv. Grgura Velikoga; te im isti presv. i prepošt. g. Dn. Mato Pišta predao odlikovanja uz odnosni kratki ali birani govor. Slijedila svečana pontifikalna misa, preko koje svakome se čitalo na licu njeko ganuće i zadovoljstvo, kao i kad vrijedni franjevac O. E. Uskoković stupi na propovjedaonicu i održi kratko, zanosno slovo. Pjevači lijepo pjevali, a muzika otvirala nekoliko biranih komada. Svršila sv. Misa, a svakome kao da se teško otičepiti od te svoje, tako ukrašene svetinje. Iza kako ganut narod čestitao svome milome gosparu Vlahu i srdačno mu zahvalio, gdje im je njihovu 'Gospu od Cavtata' obogatio sa svojim remek-djelom, iza kako je čestitao i odlikovanima, glazba otprati svečare do njihovog stana.

— U jedan sat bio je objed u počast umjetniku i odlikovanicima, preko koga koncertovala glazba. Pri svečanom momentu ustane starješina mjesnog samostana, vrijedni i požrtvovni O. A. Jurica, te nazdravi svojim velikim dobrotvorima, pomoću kojih uspjele mu, prvo može se reći, na novo crkvu sagraditi, drugo onako ju krasno bogato nadrestiti. Na to mu odvratije, ističući njegov neumorni rad za napredak svoje crkve, i u opće Cavtata. U 6 sati bio je blagosov, preko koga mjesni diletanti otpjevaše precizno 'letanije' i 'Tantum Ergo'.

Na večer je uz rasvjetu varoši otvirala Glazba birani program. I tako svrši ovogodišnja izvanredna svečanost 'Gospe od Cavtata', kakve se Cavtačani ne sjećaju.³³

Prema Mitroviću, u Cavtatu je već 1905. organiziran orkestar limene glazbe, odnosno »Srbi Cavtačani su osnovali svoje muzičko društvo *Zahumlje*, koje je godinama sarađivalo sa mesnom hrvatskom *Zorom*.«³⁴

U Konavlima, no pogotovo u Cavtatu, bilo je zorno političko ozračje kojega je duh obilježio svakodnevicu Cavtačana u tom razdoblju: s jedne strane u većini su bili domicilni Hrvati koji su se takvima oduvijek

33 »Iz Cavtata...« (20. kolovoza 1910.): 2. Podrobnije o onodobnom udivljenju Bukovčevom do u detalj opisanom slikom, u: F. R. »Najnovija radnja Vlahe Bukovca.« *Crvena Hrvatska*, br. 63 (6. kolovoza 1910.): 2–3.

34 »U Cavtatu i danas postoji fotografija članova *Zahumlja* iz 1905. Na jednoj od tih fotografija ispisana su imena članova ovog društva koji se na njoj nalaze: 1. Rafe Stanoš, 2. Katica Petric, 3. Vlatko Rajčević, 4. Meri Račić, udata Kostopeč, 5. Vikica Pesjak, 6. Kate Kušelj, rođ. Moreti, 7. Darinka Malošević, udata Bartulica, 8. Stijepo Malošević, 9. Toni Bratić, 10. Pero Brautović, Bukovčev, model za sliku Mrtvi Isus, 11. Antun Osijan, 12. Niko Tisinović, 13. Đuro Vragolov, 14. Pero Franušić, 15. Antun Kušelj, 16. Pero Matijašević, 17. Vice Soldić, 18. Mici Malošević, 19. Iza Pesjak-Kovačević, 20. Lice Arkulin, 21. Kate Stanoš, udata Dujmović, 22. Toni Šulić – dirigent *Zahumlja*, 23. Marija Račić-Barić, 24. Ivka Malošević-Osijan, 25. Katica Šodmja, udata za protu Stefanovića, 26. Tile Vragolov, rođ. Kušelj, 27. Pero Petric "Pušo", 28. Lele Miljan-Miljković, 29. Vanda Pesjak, 30. Ida Malošević-Picek (umrla 1990!) i 31. Andruško Miljan.« (Mitrović, 1992.: 167).

i osjećali, a s druge strane Hrvati koji su se smatrali srbokatolicima i zastupali srpske interese.³⁵ Dio drugospomenutih odnario se radi ponuđenih im povlastica, a dio zbog uvjerenja. Kako navodi Ćosić,³⁶ »iako su prvi začetnici ‘srbokatoličke’ misli, Pucić i Ban počeli djelovati tijekom četrdesetih godina, ta je ideologija u raznim varijantama zaživjela od sedamdesetih godina 19. st., a veći je politički značaj dobila poslije rascjepa u Narodnoj stranci. Dubrovački srbokatolici tada su uglavnom pristupili Srpskoj stranci u Dalmaciji koja je koalirala s talijanašima. Iskoristivši oportunizam i nejedinstvo Čengrijinih hrvatskih narodnjaka, srbokatoličko-talijanska koalicija vladala je Dubrovačkom općinom od 1889. do 1899. Protiveći se sjedinjenju Dalmacije s Hrvatskom i odričući hrvatski karakter Dubrovnika, srbokatolici su u tome razdoblju bitno usporili proces hrvatske političke integracije. Konsolidacijom narodnjaka i djelovanjem pravaša, prvenstveno Supila i njegove *Crvene Hrvatske*, srbokatolici su bili politički poraženi, a prežici njihovih teza

35 »Što nam je preostajalo nego se prihvatiti srpskoga smjera kao prirodnoga i prikladnoga Dubrovniku i njegovoj okolici, a zamašaj toga smjera protegnuti i na sve primorske Srbe, tako da *Srđ* postane književno glasilo sviji Srba na primorju. Dubrovnik i njegova okolica čisto je srpski kraj; tu su još, hvala Bogu, živi srpski običaji, gusle i narodna srpska pjesma, nošnja, govor pa i sujevjerje srpsko. Hrvati se mogu samo na dvije stvari osloniti da svojataju Dubrovnik za sebe: biva na srednju čakavsku dubrovačku literaturu i na sadašnje hrvatske općine u Dubrovniku i okolo njega.« »Bilješke« (1902.): 36. Što se tiče Konavala i Konavljana, »godinu dana nakon smrti Luka Zore objavljena je njegova ostavština (koju je za časopis uredio A. Vučetić), u kojoj se, između ostalog, analiziraju Konavle. Autor piše: ‘Osim što su Konavljani kao pripadnici stare Travunje bili Srbi po državi, oni su bili i pravoslavne vjere, dok ih Republika Dubrovačka nije polatinila. Konavljani su bili dakle: I. državljani srpski, II. oni su Srbi etnografski, III. bili su stare ruke.’ (Zore 1907: 366). Iako je uvjerenje o srpskom identitetu stanovništva Konavala bilo temeljni ideologem Srba katolika, ono nikada nije znanstveno dokazano. Štoviše, na temelju suvremene analize arhivskih podataka zapravo je pobijeno (v. Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić, 2001., 2002., 2003. *Konavoski rodovi*. Zagreb/Dubrovnik.)« M. Czerwiński (2020.): 72, podbilj. 17.

36 S. Ćosić (1999.): 327, podbilj. 683.

pojavljivali su se u različitim, često oprečnim političkim formama, od međuratnog radikalskog do poslijeratnog komunističkog integralizma.«

Više je primjera u tisku koji svjedoče kako je trajna napetost između dviju struja na početku 20. stoljeća u Cavtatu bila osjetna u svim stratama političkog, gospodarskog i kulturnog života. Tako, primjerice, prema *Pravoj Crvenoj Hrvatskoj*, »jedino hrvatsko društvo u našoj općini, to je ‘Zora’ u Cavtatu. Naš velikan, hrvatski slikar Vlaho Bukovac upoznao je dobro cavtatske Srbe i njihove račune, pa kad nije mogao nikakvu slogu s njima, raskrstio se na vrijeme sa ostalim Hrvatima i osnovao dičnu ‘Zoru’ koja ponosno vije hrvatski barjak«;³⁷ zatim, »u Ljubićevu³⁸ *Slogu*³⁹ mnogi su m o r a l i poći, jer su ih pritisli kamatnici, a koji nijesu htjeli do 8 dana bijahu pozvani na sud«;⁴⁰ te »bijahu složni za svoje podle svrhe lihvari cavtatski i c. k. činovnici. Takvo iznimno stanje vlada skoro još samo u Cavtatu.«⁴¹

Nadalje, *Prava Crvena Hrvatska* objašnjava: »Hrvati su se energično oprli Ild Bogdanovoj *Slogi*, a svijesni Konavljani ne padoše na lijepak družbe u Cavtatu. Zaludu se koči tabla ‘hrvatski i srpski narodni dom’, kad je u istinu to samo ‘srpski’, dom gdje se ori u svakoj prigodi ‘vesela je srbadija’. Ild Bogdanov je imao cilj da bude vogjom i zastupnikom, Srbi da im on pribavi Općinu.«⁴² Citirajući tekst iz *Srđa*, jasno argumentira i zaključuje kako taj list

37 »Iz ravnih Konavala.« (13. svibnja 1905.): 2.

38 Josip Dinkov Ljubić, »Ild Bogdanov«, č. k. kotarski sudac Cavtata i Konavala.

39 Društvo »Hrvatski i srpski narodni dom« naslovljeno s »Cavtatsko i Konavosko Bratstvo«.

40 »Iz ravnih Konavala.« (13. svibnja 1905.): 2.

41 »Iz ravnih Konavala.« (10. lipnja 1905.): 1.

42 »Konavle i Cavtat.« (17. lipnja 1905.): 1.

»služi jedino i samo – srpskoj propagandi.«⁴³ Samosvjesni Cavtaćani srbokatolike su smatrali izdajicama. Najzornije o toj kvalifikaciji svjedoči jedno izvješće o kulturno-umjetničkom događanju iz studenoga 1905. godine: »Društvo ‘Zora’ priredilo je 5 o. mjeseca (mješte na 29 pr. mj.) lijepu zabavu. Ispala je sjajno. Tamburaši izveli su nekoliko komada precizno. Gosp.ca Fagioni svoju deklamaciju ‘Grob kalugjera’ morala je ponoviti, jer je elektrizirala općinstvo, osobito kiticom: ‘Prošteno je svima, svima – Zulumčaru, ubojici, – Prošteno je svima svima – Samo nije izdajici.’ – Sjetili smo se nekih izdajica prigodom zadnjih izbora.«⁴⁴ Diletanti su ovaj put uprav brilirali. Svi su nam stari znanci osim g.ce Ljubice Kazilari, koja je ipak za prvi put izvršila svoju ulogu umjetničkim shvaćanjem. I naš zborovogja ubrao je zasluženi aplauz.«⁴⁵

Uz dalje u tekstu izuzeće od napada na časne Cavtaćane, nepoznati pisac jednoga onodobnog članka objašnjava zašto su neki Cavtaćani srbokatolici: »Dakle, dopisnik kaže, da Cavtaćani ne mrze i ne preziru Konavljane. Može bit, da ih ljube, a? Na žalost nije tako; premda su većina porijetla konavoskoga,⁴⁶ to su poturice naše, koje su

gore od Turčina. Poznamo ih dobro. Zato su iz inada Srbi, iz zanata imućniji kamatnici, koji štrcaju u svoje siromašne ribare mržnju prema nama, širokogaćam divljanima, i ko bi sve izbrojio, kako nas znadu častit.«⁴⁷

Zanimljivo — i nimalo začuđujuće s obzirom na opisanu političku situaciju — jest kako se onodobni pokušaji odnarođivanja Konavala nisu sveli samo na ispraznu jeku šačice lokalnih srbokatolika. Primjerice, u Leipzigu je 1905. objavljeno dvotomno izdanje Kraussove knjige *Die Anmut des Frauenleibes* [*Gracioznost ženskog tijela*], u kojoj se na str. 169 nalazi prikaz Konavoke odjevene u narodnu nošnju. Vido Vuletić-Vukasović — povjesničar kulture koji je požeškoga etnologa, folklorista, filologa i seksologa Friedricha Salomona Kraussa (1859. – 1938.) pratio dijelom njegova proputovanja kroz balkanske zemlje — zapisao je da je ta nošnja srpska. Da stvar bude »bolja«, »narodna nošnja iz okolice Zadra te muslimanska iz Hercegovce-Bosne Vidu je ‘srpska narodna nošnja’! To piše gospodar V. V. V., koji je u Srbiji veliki Srbin, u Hrvatskoj veliki Hrvat, u Bosni Bošnjak, u Italiji talijanskog je porijekla i t. d. Blaženi — siromašni duhom!«⁴⁸ Krauss je suglasan s Vidovom

43 »Hrvatska reklama za srpski ‘Srđ’.« (30. rujna 1905.): 1.

44 Vjerojatno se ovdje referiraju na članak iz svibnja iste godine: [...] *Općinski prisjednik Božo Vragolov, lukava lisica, dao svečanu izjavu u ‘Narodnom listu’, da je on vazda bio Hrvat, i kao takav ostaje do smrti, dok preko noći postao najžešći Srb, zagovarajući interese ne konavoske, do li šačice Srba u Cavtatu.* »Iz ravnih Konavala.« (20. svibnja 1905.): 2.

45 »Iz Cavtata.« (11. studenoga 1905.): 3.

46 U Cavtatu i Obodu na dan 31. prosinca 1830. »čak 82,35% Obodana pripadalo je rodovima koji su u Obodu živjeli i 1706. godine, svega 17,65% bili su potomci doseljenika poslije 1706. godine. U Cavtatu je ‘promet’ stanovništva bio daleko veći: samo 17,80% žiteljstva pripadalo je rodovima zatečenima 1706., a čak 82,20% bili su potomci doseljenika u posljednje 123 godine prije promatranog popisa. U Cavtatu su 1830. godine bila ukupno 184 roda. Od toga 15 su rodovi zatečeni već 1706. godine (Barbarić, Bratić, Bubić, Casilari, Kristić, Malošević, Moretti, Nicolachi, Pascassi, Palikuća, Papi, Radić, Srgota, 24 Šodrnja i Vacchetti 25), 140

su muški (među njima tri nahoda), a 29 ženski doseljenici (među njima tri nahodice) poslije 1706. godine. U Obodu je bilo 18 rodova: 7 su rodovi koji su u Obodu živjeli i 1706. godine (Arćanin, Bjele, Guljelmović, Herendija, Krčofalo, Natrlin i Šturica), 5 su muški doseljenici, a preostalih 6 su nahodi (1 muški i 5 ženskih). Statičnost seoskog i dinamičnost gradskog stanovništva pokazuje i analiza najvećih rodova. Među šest najbrojnijih rodova cavtatske župe 4 su iz Oboda (Guljelmović, Šturica, Arćanin i Herendija), a samo 2 iz pet puta većeg Cavtata (Casilari, Zechinelli—Roman). Nabrojani obodski rodovi žive i danas, dok u Cavtatu više nema ni Zechinellija odnosno Romana, ni Casilarija. « Kapetanić i Vekarić, 1994.: 117–142. Sredinom 19. st.: »CAPTAT (Ragusa vecchia, njegda Epidaurus illyrica, pod Rimljani: Colonia Martia), trg. u ž. Dubrovn.; kotarski ured, pšt. i pol. ob. u m. por. ob. za se; 868 st. rkž. sa žup. Sv. Nikola u m, 529 [] r. — Rk. župa u bis. Dubrovn., dj. Kanal., ima podr. m: Obod, 1050 st. — Polit. obć. ima por. ob: Brotnjice, Donjagora, Gabrili, Jasenice, Moćići, Obod, Stravča i Uzokopolje, 3146 st. 9458 [] r. Ur. V. Sabljari (1866.): 55.

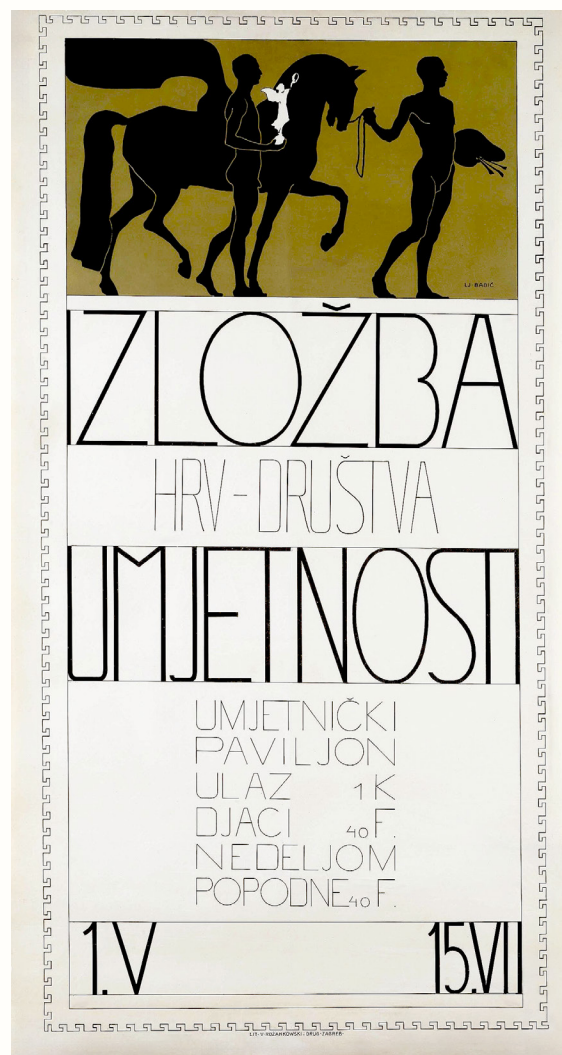
47 »Iz Cavtata...« (27. listopada 1906.): 2.

48 »Jugoslavenski književnik!« (16. prosinca 1905.): 3.

nesklonosti prema Hrvatima, i najbolje ju je opisao on sâm u knjizi »Der Lehrer Leumund« (»Ugledni učitelj«) iz 1893.: »Iz pučke sam škole sa sobom u gimnaziju, i otuda u život, ponio raspoloženje koje ide prema ogorčenju i nesavladivu nenaklonost prema svemu što se naziva 'Chrowotisch'.«⁴⁹

Značaj onodobnih političkih stajališta u smislu čimbenika pri identitetskoj formaciji, zoran je u primjeru poznate obitelji Vojnović. Tako, otac Kosto (Herceg Novi, 1832. — Dubrovnik, 1903.) — odvjetnik, sveučilišni profesor i političar (potpredsjednik i pisac programa Neodvisne narodne stranke te zastupnik Narodne stranke u Dalmatinskom saboru u Zadru od 1863. do 1875.), u vjerskom se smislu očitovao kao katolik (istaknuti laik, nositelj odličja pape Lava XIII.), a u nacionalnom i političkom kao Hrvat. Njegov sin Ivo (Dubrovnik, 1857. — Beograd, 1929.) — pravnik, činovnik (okružni poglavar, do otpusta bez prava na mirovinu zbog pronevjere novca u Supetru na Braču 1907.), dramaturg Hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu, književnik — unatoč tome što je zajedno s bratom Lujom postupno prihvatio jugoslavenska i prosrpska

49 Krauss je u Požegi osuđen zbog klevete (novčana kazna i zatvor), a 1913. u Berlinu kao pornograf. Julije Kempf, povjesničar, književnik, učitelj, istaknuti kulturni djelatnik i osnivač požeškog kulturno-historijskog muzeja te počasni građanin Požege, u svojim se *Požeškim sjećanjima* između ostaloga osvrnuo i na Kraussa: »Taj se čovjek, bolje nečovjek, odmetnuo među opake hulitelje svoga rodnoga grada i hrvatske domovine, pa zaslužuje zbog svoga gadnoga pisanja u svojim spisima i knjigama koje je proširivao u Beču i cijeloj Njemačkoj protiv Hrvata i njihovih narodnih običaja ime nedostojnoga izdajice [...]« Z. Šimić (28. srpnja 2019.): *mreža*. Prema M. Žebčević Matić (isto), »Kraussov kontroverzan i izazivački odnos prema zapadnoeuropskoj akademskoj zajednici svakako je ključni razlog zašto nikada, unatoč doktoratu i brojnim znanstvenim doprinosima, nije mogao postati sveučilišni profesor i zašto je morao preživljavati kao slobodni znanstvenik«, dok Morad (1989.: 141–148.) smatra kako je Krauss zaboravljen »ponajprije zbog antisemitizma, zavisti kolega, neshvaćenosti te nedovoljno saznanja o njegovu znanstvenom uokružju«. O Kraussu, vidi: »Krauss, Friedrich Salomo(n).«: *mreža*. O Vukasoviću, vidi: »Vuletić Vukasović, Vid.«: *mreža*. O Kempfu, vidi: »Kempf, Julije.«: *mreža*.

stajališta, do kraja života u okviru svoje unitarno jugoslavenske i prosrpske orijentacije donekle je zadržao i hrvatski identitet, pa se, u određenoj mjeri, može govoriti i o Ivovu višeslojnom identitetu, odnosno o koincidiranju različitih onovremenih identiteta u Iva Vojnovića. Ivov brat Lujo (Split, 1864. — Zagreb, 1951.), ostao je do kraja svoga života kao političar, povjesničar, književnik i diplomat privržen srbokatoličkim idejama.⁵⁰

Iako je prisposodobivo da bi takva podjela postojala među Cavtaćanima, pa i među članovima *Cavtatske limene glazbe*, zani-

50 Z. Grijak (2011.): 9–49.

mljivo je sagledati utjecaj ondašnjih oprečnih političkih motrišta na kulturni život onodobnog Cavtata. Tako, primjerice, nedugo nakon osnivanja Društva Epidaurus 1900., kojega je članove na maškaranoj zabavi ovjekovječio kompozicijom *Karnevô u Cavtatu* i sam član društva Vlaho Bukovac,⁵¹ godine 1904. osnovano je društvo »Hrvatski i srpski narodni dom« naslovljeno s »Cavtatsko i Konavosko Bratstvo«. Sjedište mu je bilo u Cavtatu s podružnicama u »ovećim selima Konavala«, a na prijedlog Ilda Bogdanova izabrani su jednoglasno »Predsjednik Miho Skurić iz Čilipa od Konavala, kapetan duge

plovidbe, od 65 godina, koji živi u Čilipima i Potpredsjednik Božo Vragolov s Brotnjica u Konavlima, općinski prisjednik, veletržac i veleposjednik nastanjen u Cavtatu«. Svrha je društvu bila »prosvjetna i narodna, a sastoji se u buđenju narodne svijesti plemena hrvatskoga i srpskoga, u njegovanju bratske ljubavi između Cavtata i Konavala, kao i u promicanju što tjesnijih odnošaja i veza Cavtata i Konavala s Dubrovnikom, Bokom Kotorskom, Dalmacijom i s Hercegovinom, u kulturnom i ekonomskom pogledu«.

U nedjelju, 23. listopada 1904., članovi Društva istakli su na 'Markovu Kamenju' — brdu između Cavtata i Konavoskih sela, »narodnu zastavu ujedinjenih Hrvata i Srba«. Ta zastava sastojala se dijelom od hrvatske i dijelom od srpske; i u sredini je imala grb. U grbu, zeleno polje simboliziralo je nadu u bolju budućnost, dvije muške ruke — bratimstvo, zvijezda danica — novo doba.⁵²

Premda se u svjetlu povijesnih činjenica s današnjeg motrišta to čini naivno i promašeno, na temelju gesla Društva, koja su imala biti izvešena po svim društvenim prostorijama (»Jedini neprijatelj – neznanje; Jedino sredstvo – ljubav; Jedina svrha – sloboda; Brat je mio, bio Hrvat, Srbin bio; Balkan Balkancima«), dade se zaključiti kako barem neki

⁵¹ Bukovac je također inicijator i prvi predsjednik Društva hrvatskih umjetnika osnovanog 7. rujna 1897. V. Kružić Uchytíl (2005.): 98. U svome neobjavljenom rukopisu *Uspomene na mog oca Vlahu Bukovca*, Ivanka citira iz umjetnikova dnevnika »kojega je moj otac pisao svojoj mladoj supruzi, mojoj majci«, gdje, između ostaloga, navodi i o umjetnikovu velikom doprinosu pri stvaranju cavtatskog filodramatskog društva »Epidaurus«, kojega članove je ovjekovječio na velikome platnu. »Ova slika predstavlja kako se društvo 'Epidaurus' zabavlja. Svak je tu maškaran, tamburaški zbor udara jedan komad za ples, a Ljubo Medini, koji je bio naš vođa — vlada. Zbor je od 16 osoba a među njima i ja... Za tu sliku veličine 1,36 x 4 m je svaki pojedini Cavtačanin sjedao ocu jedan sat za crtež olovkom.« Nadalje, citira kako je Vlaho u Cavtatu naslikao i razne portrete, pa na poklon crkvama barjak za crkvu frataru /Franjevacu/ i Sveti grob za Veliku setemanu u crkvi sv. Nikole, barjak sa sv. Nikolom na brodu u pogibelji, projektirao gradnju crkvene terase te, za crkvu sv. Nikole, četiri polulunete s prikazima evanđelisti, s posvetom na svakoj: »Milom Cavtatu. Vlaho Bukovac, Praha, 1910.« I. Bukovac Javorsky [s. d]

Bukovac je bio i samouki glazbenik, koji je svirao nekoliko instrumenata, uključujući tamburicu, harmonij i klavir. Njegovi glazbeni instrumenti sačuvani su u njegovoj rodnoj kući, sada muzeju Kuća Bukovac u Cavtatu. »Glazbala iz zbirke Kuće Bukovac« (1. ožujka 2023.): mreža.

⁵² Narodna zastava ujedinjenih Hrvata i Srba, 1905.

prostodušnji članovi nisu imali skrivenih motiva i kako su kanili nadići povijesno-političke prijepore i trvenja između Hrvata i Srba (zapravo tzv. Srbokatolika u dubrovačkom kraju), te na svojevrsan način iskazati protivljenje austrougarskoj vladavini. Bio je to više-manje slučaj i kod Društva Epidaurus.⁵³

Što se tiče vladavine Austro-Ugarske, poznato je da joj je — još od školskih dana — bio veoma nesklon Frano Supilo, i to zato što nije podnosio Austrijom poduprto odnarođivanje Hrvata. U Istri i Dalmaciji Austrija je to činila uvodeći talijanski kao službeni jezik u upravi, sudstvu i školstvu, a u Banskoj Hrvatskoj i u Vojnoj granici nametanjem njemačkoga u civilnoj upravi i u vojnim službama. Potkraj 19. i početkom 20. st., narodnjak Čingrija i pravaš Supilo surađivali su i suprotstavljali se protivnicima hrvatske političke misli u dubrovačkoj sredini, dakle pristalicama *Srpske* i *Autonomaške stranke*.⁵⁴

Kulturno-političko ozračje u našoj dubravi, ali i šire, u razdoblju koje je prethodilo osnivanju *Cavtatske glazbe*, moguće je dočarati na primjeru trodnevne veleborne svečanosti u čast otkrivanju spomenika velikom hrvatskom baroknom pjesniku Ivanu Gunduliću u Dubrovniku od 25. do 27. lipnja 1893. godine. Milovan i Šetić prenose zapise iz onodobnog dnevnog tiska: »Na raznim mjestima u Gradu, na Pilama, u Gružu i na brodovima u gradskoj i gruškoj luci svirale su glazbe. Ponajviše su svirane rodoljubne pjesme, kao i pjesme koje su podsjećale na pojedine dijelove Hrvatske (na Dalmaciju, Istru, Liku, Kordun, Baniju, Posavinu, Hrvatsko zagorje, Slavoniju, Podravinu, Srijem). Grad je bio svečano

iskićen. Posvuda su se pogledu nametale hrvatske i druge zastave, sagovi, slavluci, cvijeće. Među poklicima najviše su se mogli čuti: 'Živjela Hrvatska! Živio Zagreb! Živio hrvatski Dubrovnik! Živio Starčević! Živio Strossmayer!' Uz pjesnikov spomenik Hrvati su postavili oko 200, a Srbi oko 30 vijenaca. Prateći preko tiska tijek i odjeke proslave u Dubrovniku, Josip Juraj Strossmayer — koji je sponzorirao dolazak nekoliko pjevačkih društava iz Zagreba — napisao je Franju Račkom: 'Hvala Bogu, kako vidim, stvar se je u Dubrovniku i u Dalmaciji obavila lijepim uspjehom u prilog našoj hrvatskoj ideji. Srbi se sad osvećuju na tomu u Zagrebu, vičući: *pereant (propast, nap. a.)* Hrvati! Stid ih i sram bilo!' Franjo Rački, koji je bio sudionik slavlja u Dubrovniku, između ostaloga, javio je Strossmayeru: 'Svečanost je nosila posvema hrvatski značaj. Srbi, koji su se nadali drugom, ostali su razočarani. Ja sam se čudio onoliko probuđenoj hrvatskoj svijesti, koja se izrazuje živahnosti južne naravi'.«

Bila kakva bila ta politička strujanja, neposredno prije osnivanja Cavtajske u Cavtatovu relativnom susjedstvu *udarale* su razne građanske glazbe. Tako, 1908. godine u Dubrovniku bilježimo nastupe Glazbe Gundulić, Srpske Muzike i Hrvatske Općinske Glazbe, dok u Kotoru imamo Hrvatsku Bokeljsku Glazbu ('pravaška'), Katorsku Glazbu (sačinjena dijelom od bivših članova Hrvatske Glazbe i dijelom od bivše Srpske Glazbe) te vojnu.⁵⁵ Usput budi spomenuto, nastupi vojne bili su omeđeni »novoizdanim naredbom Ratnog ministarstva«. ⁵⁶

⁵⁵ Bokeški pravaši (29. kolovoza 1908.): 3.

⁵⁶ Vojne glazbe smjele su nastupati jedino u područjima vojnog zbora, odnosno dopušteno im je »svirati u kazalištima samo u onim mjestima, gdje nema građanske glazbe ili glazbenika, te bi opstanak kazališta bio ugrožen bez glazbe. To isto vrijedi i za lječilišta, kupališta itd., te se pače zahtijeva potvrda političke vlasti. Izvan područja vojnog zbora dopušteno je vojničkoj glazbi svi-

⁵³ V. Kružić Uchytíl (2005.): 116.

⁵⁴ I. Milovan i N. Šetić (2008.): 228–258.

Glede razine same izvedbe, »u Dubrovniku, Glazba Gundulić i Srpska Muzika sviraju dobro, ali 'Hrvatska Općinska Glazba svira kô kakova prosta tek izašla *fanfara*', da se uši moraju začepivati, pak se i sami stranci čude da se takova glazba može nazivljati 'općinskom', jer da izgleda da je od kakovog cir-kusa, a stranci zaista ne govore iz nikakove 'pristranosti'«. ⁵⁷

U jednom istaknutom nastupu Glazba Gundulić »odsvirala je na Placi pred kafanom 'Sokol' najavljeni 'birani raspored'«, gdje »nadasve je burnim pljeskanjem nagrađena za preciznu izvedbu novog komada, *humorističnu glazbenu sliku*: 'Na sokolskoj ljetnoj zabavi'«, ⁵⁸ a najavljeno je i njezino gostovanje u Trebinju, »na velikoj svečanosti za dan pokroviteljice mjesta, Gospe Male, dneva 8. Septembra.« ⁵⁹ Prema barem jednom izvješću, u Boki je izvrsno svirala Hrvatska Bokeljska Glazba. ⁶⁰

Građanske glazbe nastupale su i prigodom sokolskih sletova i prigodničarskih zabava. Tako, primjerice, Hrvatski sokol je na Silvestrovo (na Staru godinu 1910.) u Bondinom teatru upriličio javnu zabavu s plesom, na kojoj su sudjelovale Gundulićeva Glazba i Hrvatska Općinska Glazba. ⁶¹

rati samo u slučajevima krajnje potrebe.« Naredba je proizišla iz pritužbi građanskih glazbi Vojnoj upravi. »Vojničke glazbe.« (8. kolovoza 1908.): 3. Ipak, vojna glazba nastupala je i dalje. Tako, »u nedjelju parobrodom je 'Gruž' bio priregjen izlet u Cavtat, uz sudjelovanje garnizonske muzike. Na obali je u Cavtatu otvirala vrsni raspored. Izletnika je bilo dosta, a lijepo su se zabavili. Bio je i dobar broj stranaca.« »Zabave, koncerti, izleti.« (2. kolovoza 1912.): 3.

57 »2000 Krunâ.« (1. kolovoza 1908.): 3.

58 »Glazba 'Gundulić'.« (29. kolovoza 1908.): 3.

59 »Velika svečanost u Trebinju.« (22. kolovoza 1908.): 3.

60 »[...] burni aplauz popratio je njezine nastupe diljem Zaljeva hrvatskih svetaca, redom, u Perastu, uz ovacije na Prčanju i Dobroti, uz posebnu rasvjetu u Mulu«, dok je »u Kotoru u 10 ½ sati dočekalo nebrojeno mnoštvo naroda, kojega Glazba pozdravi koraćnikom.« Perašćanin (22. kolovoza 1908.): 3.

61 »Sokolska ponoćnica.« (29. prosinca 1905.): 3.

Inače, prvi slet sokolskih društava održan je u Pragu 1882. godine, a na drugom svesokolskom sletu 1891. sudjelovali su i članovi Hrvatskoga sokola. U Hrvatskoj su sletovi održani 1906., 1911. i 1925. godine. ⁶² Sokolstvo je u Dalmaciju stiglo tek krajem 19. stoljeća, prvo u Zadar (1886.), potom u Split (1893.), Makarsku (1894.) te znatno kasnije u Dubrovnik (1904.) i Korčulu (1905.). Glavni nositelji sokolskih društava bili su gradski intelektualci, a zbog specifičnih dalmatinskih prilika, sokolstvo je doživljeno ponajprije kao političko-prosvjetni, a tek potom kao tjelovježbeni pokret. Naime, u Dalmaciji je sokolstvo imalo naglašenu nacionalnu svijest ⁶³ i predstavljalo je kulturni otpor talijanaškoj dominaciji. Sva dalmatinska, pa i bokeljska hrvatska sokolska društva

62 »Slet.« (28. ožujka 2025.): mreža.

63 »H. S. u Dubrovniku odlučio je, da o Duhovima ove godine proslavi desetgodišnjicu svog obstanaka. Tom prigodom je dubrovačka »Crvena Hrvatska« donijela vijest, u kojoj se sa strane građanstva želi, da kod te prigode, sve što hrvatski osjeća, stane u sokolske redove, da tako ta svečanost bude što dostojnija manifestacija hrvatske sokolske misli. Osobito preporuča, da se u sadanji odbor, koji doduše drži dubrovački hrvatski Sokol na lijepoj visini, prikupe i onu braću, koja su u vrijeme starješinstva Čingrije vodila riječ. Ti bi svakako svojim iskustvom i savjetom dobro došli mladima, a pobudili bi veću eneržiju i volju za rad. Želi, da se podje u okolicu, koju je tuđinski crv već počeo točiti, a da sa strane Sokolstva nije protiv toga još ništa učinjeno. Pozivlje sve, bez razlike na stalež, da se okupe oko sokolskog barjaka, i tako nadomjesto, što se je nehajem kroz prošle godine zanemari-lo.« »H. S. u Dubrovniku.« (1914.): 42–43.

bila su organizacijski uključena u Hrvatski sokolski savez (HSokS), osnovan 1904. u Zagrebu, koji je neformalno obuhvaćao i Hrvate u BiH te SAD-u.⁶⁴

Osim gimnastičkoga, razvijaju se i odjeleli za biciklizam, mačevanje, konjaništvo, a sokolska društva imala su i orkestre, zborove, kazališne ansamble te vlastitu izdavačku djelatnost. Prvi hrvatski svesokolski slet održan je 1906. u Zagrebu,⁶⁵ a 1911. gimnastička vrsta Hrvatskoga sokola nastupa na svjetskom prvenstvu u Torinu.⁶⁶ To je ujedno bio i prvi međunarodni nastup jedne hrvatske športske selekcije.

Hrvatski sokolski savez osnovan je 1904., no zbog neslaganja unutar zajedničkog jugoslavenskog sokolskog saveza Hrvati su ga obnovili 1922. Do 1929. godine Hrvatskim sokolom nazivalo se 425 društava u 22 sokolske župe.⁶⁷ Postojao je do 1929., kad je kralj Aleksandar Karađorđević ukinuo sve nacionalne športske organizacije. Posljednja skupština održana je u prosincu 1929., kada je donesena

odluka da se ne pristupi Sokolu Kraljevine Jugoslavije te da se sva društva raspuste. Unatoč gašenju, Hrvatski sokol ostavio je snažan trag u povijesti hrvatskog športa, kulture i nacionalnog identiteta.⁶⁸

Sokolska mogila u parku Maksimir podignuta je 1925. povodom III. hrvatskog svesokolskog sleta, simbolizirajući tisuću godina hrvatske državnosti. Projektirao ga je Aleksandar Freudenreich, a izgradnju je organizirao Hrvatski sokolski savez. U humak je simbolično ugrađena zemlja iz 155 mjesta diljem Hrvatske, čime su se obilježili ključni povijesni i kulturni lokaliteti hrvatske prošlosti.

Tijekom sleta, predstavnici sokolskih društava svečano su dodavali vrećice zemlje, a posljednju je položio franjevac iz Knina, uz riječi koje su povezale simboliku kraljevske povijesti. Iako planirani kip sokola nije bio postavljen tada, Mogila je obnovljena 1994., a nova skulptura sokola dodana je 1995., potvrđujući njezino značenje kao trajnog simbola hrvatske državnosti i sokolskog ideala.⁶⁹

Kako prenosi Bistровić, Hrvatski je sokol vezan i uz hrvatsku filmsku povijest. Tako se prvi uopće prikazani film u Hrvatskoj projicirao u zgradi Hrvatskog sokola i pjevačkog društva Kolo u Zagrebu 8. listopada 1896. Kada se 1906. godine u Zagrebu otvorilo prvo kino, na repertoaru se te godine našao i film *Slike s nezaboravnog I. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu*. A prvi sačuvani dokumentarni film u Hrvatskoj je o sokolskom sletu koji je u Splitu 1910. godine snimio Josip Karaman.⁷⁰

Zanimljiva je i (ne)zgoda iz 1906. godine. Vlasti u Rijeci zabranile su dalmatinskim

64 T. Barčot (2010.): 9.

65 Nitko iz Konavala. Iz Dubrovnika: Viktor Škendrović (sokolski učitelj, 22), Narcis Baldari (đak, 18), Dragutin Medić (soboslikar, 21), Josip Bambasek (knjig. pomoćnik, 26), Božo Šišić (djak, 18), Špiro Savin (trg. pomoćnik, 19). Sudjelovali su i 'Dušanovci': »Beograd. Došav u otačinu pod svežim utiscima krasne sokolske svečanosti u bijelom Zagrebu najsrdačnije blagodarimo na ljubaznom dočeku i osvedočenom gostoljublju bratskog nam hrvatskog naroda. – Predsednik Dušana Silnog, potpukovnik M i š k o v i ć.« F. Bučar (1906.): 39–40, 113.

66 Na inicijativu Franja Bučara Hrvatski sokolski savez je 1907. godine postao član Međunarodne gimnastičke federacije (FIG) kako bi hrvatski vježbači mogli nastupati na međunarodnim gimnastičkim natjecanjima. Franjo Bučar izabran je za člana upravnog odbora, a Martin Pilar za člana tehničkog odbora FIG-a. Reprezentacija Hrvatskoga sokolskog saveza prvi je put nastupila na V. svjetskom gimnastičkom prvenstvu u Torinu 1911. godine. U konkurenciji osam gimnastičkih reprezentacija naši su vježbači zauzeli sedmo mjesto. Odjel Hrvatskog sokolskog saveza na V. međunarodnom prvenstvu u gimnastici u Torinu, Italija, 1911.: Aleksandar Szekler, Šandor Halmi, Adam Škrtić, Ferdo Krizmanić, Vilko Mahorić (vođa odjela), Krsto Pfaff, Branko Palčić, Bogoslav Petanjek, Janko Dobričević. Z. Čustonja i Đ. Bojanić (2018.): mreža.

67 Ž. Bistровić (11. listopada 2021.): mreža.

68 »Hrvatski sokol.« (28. ožujka 2025.): mreža.

69 »Sokolska Mogila.« (28. ožujka 2025.): mreža.

70 Ž. Bistровić (11. listopada 2021.): mreža.

sudionicima I. svesokolskog sleta u Zagrebu prolazak kroz grad u sokolskim odorama i sa sokolskim znakovima. Prilikom povratka dalmatinskih i čeških sokolova koji su išli na izlet kroz Dalmaciju, napali su ih talijanski iredentisti i oduzeli im sokolsku zastavu. Nosio ju je Jakov Supilo, Franov brat. Prema novinskim izvješćima, Jakov se junački borio. On i još trojica bili su teško ozlijeđeni. Zastavu je vratio legendarni lički snagator Marijan Marijačić 1907. godine, pri čemu je i sam pretrpio teške ozljede.⁷¹

U Dubrovniku, Hrvatska sokolska župa »Gundulić«⁷² priredila je 14. i 15. kolovoza

⁷¹ Isto.

⁷² Sokolska zajednica svoj prvi raskol doživjela je početkom 1907. godine unutar dubrovačkog društva, koje je godinu poslije osnovalo novo udruženje pod nazivom »Pravi hrvatski sokol«. Uzroci takvoj podjeli ponajviše su bile nesuglasice i odbijanje podrške politici jedinstva i bratskih odnosa između Hrvata i Srba

1910. svoj I. župski slet, »sa javnom vježbom i pučkom zabavom«.⁷³ Pridružili su im se »Sokoli iz Korčule, Blata i Janjine, koji su došli redovitom prugom u nedjelju u osam sati«, »nekolicina Sokola iz Spljeta i jedan izaslanik župe Krešimirove« te »Sokoli iz Metkovića i jedno izaslanstvo Sokola iz Trebinja.«⁷⁴ »Nije tu bilo ni vike ni buke, kao biva drugdje u sličnim prilikama, gdje se ljudi lakše zanesu, i dadu vidljiva izraza tonu duševnom stanju«, premda je bilo »hiljade naroda, koje nije priječilo ljetno sunce, da na 4 ure po podne prate Sokole na Gruško polje, te tu većim dijelom stoječki motre do 8 sati u večer njihove vježbe« i da potom sudjeluju u »pučkoj zabavi na Gružu«.⁷⁵ Sokoli su pohodili grob pok. P. Klačića »da odadu svoju počast osnivaču prvog Sokola u Dalmaciji«, pa »obasuti cvijećem s nekih prozora, kroz placu gdje su mnoge kuće bile izvjesile narodne zastave, stupali su Sokoli do općine. Tu su staroste išle da pozdrave načelnika g. Peru Čingriju, počasnog člana dubrovačkog Sokola, koji im je dao dobrodošlicu u ime grada. Pred općinom je čekao gospojinski odbor, koji se sjetio starosta pojedinih Sokola s krasnom kitom cvijeća. Na to je četa stupala do pred spomenik Gundulića, kojega ime župa nosi. Poslije nekoliko krasnih riječi brata Onyszkiewicza, položio je podstarosta župe dr. Arneri vijenac na spomenik 'pjesnika nadahnutelja', kako piše na vrpici. [...] U ponedjeljnik već u jutro neki su Sokoli išli u Mline i Cavtat, gdje su bili srdačno pričekani od pučanstva.«

stvorenoj osnivanjem Hrvatsko-srpske koalicije. Glasilo Zajednice bilo je *Pravi hrvatski sokol* izdavan u Splitu od prosinca 1911. do prosinca 1912. T. Vrdoljak (2020.): 103–104.

⁷³ »Sokolski slet.« (8. kolovoza 1910.): 2.

⁷⁴ »Slet Župe Gundulićeve...« (17. kolovoza 1910.): 1–2.

⁷⁵ Isto.

Samo nekoliko tjedan nakon toga, eto ti malenih političkim nabojem induciranih incidenata. »Po običaju i ove godine grčko-istočnjaci proslaviše Gospojičin dan (Veliku Gospu). Ovoga puta prisustvovao je i 'Dušan Silni' iz Dubrovnika.

Jedno dvadesetak Dušanovaca ili kako ih u Kotoru zovu 'Čizmari' sa nekoliko djece i ženskadije... pod vodstvom Dr. F. Kulišića iz Cavtata a predvogjeni od 'Cavtatske Glazbe'; prispješe s parobrodom 'Mljet', na kojemu je bila srpska zastava. [...] Krenuše odmah put Savine da učestvuju korporativnoj litiji grčko-istočnjakâ. [...] 'Dušanovcima' je bila svrha da pokažu svoju 'ljubav' prema nama Hrvatima, kako se i dogodilo na njihovom odlasku odavle, kada se raspališe usijane glave nadobudne 'srpčadi', koja s obale i s parobroda počne klicati: 'Živjela srpska Boka, živjeli Srbi svi i svuda, doli Hrvati, živio srpski Dubrovnik', i t. d. Shvatljivo je, da Hrvati nijesu mogli te uvrijede i neistine pretrpjeti, pa su im odvratili, da lažu, što govore o Boci i o Dubrovniku. Zviždanja nije im manjkalo i klicanja, da idu 'doma'. Kapetan parobroda sjetio se je šta se može dogoditi, te je odmah otputovao put 'srpskog' Cavtata i Dubrovnika. Na uvrijedljive izraze: 'Doli Hrvati!' naša 'naprnjačka' omladina šutjela je i pokunila je glave kao polivene kokoši, te nije reagirala; uvjerila se je, da naši 'srbi' prigodom njihovih proslava, zabava i drugih prigoda neće da znadu za Hrvate, nego samo da ih hrvatski izrodi pomagaju na zator vjere i hrvatstva.

'Cavtatska Glazba', koja je, kako čujemo, pomagana u Cavtatu i od nekoliko Hrvata, nije niti jedan komad hrvatski svirala u ime 'sloge', pa ovo neka bude na ravnanje Hrvatima u Cavtatu i Konavlima, da je i unaprijed

'pomagaju' svojim novcima, a našem 'značajnom' patriotu A. M. u Dobroti na znanje!«⁷⁶

U rujnu pak, »16-godišnji mladić, g. Zvonimir Baica, rodom odovle [Boka, nap. a.], pošao je preko Hercegnovoga u Cavtat da posjeti svog prijatelja, ali budući da je imao na prsima znak sa likom Starčevićem, to nekim Cavtaćanima nije bilo milo vidjeti, pa [...] ga neki Andrija Miljan [...] zamlati pljuskom a ostali (20) skočiše, da ga uhvate i tuku, sa svim on nije reagirao. Sreća da je tu bilo naroda i oružnika, bio bi Baica i još neki Hrvati onu večer zlo prošli. [...]

U Cavtatu kola glas, da je i ovo priredio *poznati* Dr. F. Kulišić,⁷⁷ koji ima nekoliko mjeseca da je bio poslan 'urediti' biblioteku Bogišićevu i probuditi Cavtaćane od 'srpskog' mrtvila, pa je njegova zasluga posrbljenje sadašnje 'Cavtatske Glazbe', i širenje srpstva onamo, pak će poslije na našim gimnazijama! Čujemo, da je ovih dana otac Baice tužio sudu, pa ćemo čekat kako će sve ovo svršit.«⁷⁸

Ipak, nedugo potom »Akademija sa igrankom održana ovdje na prvog tek. mj. u prostorijama 'Hrv. i Srp. Doma' u korist 'Cavtatske Glazbe' ispala je sjajno. Prostorije su bile prepune publike, što članova 'Doma', što članova glazbe i pozvanika, svi najbolje raspoloženi, a krasni spoil u lijepim toaletama a članovi odbora u strogom

76 Nekoliko Hrvata (1910.): 2.

77 Frano (Franjo) Kulišić (Dubrovnik, 4. XII. 1884 – Wolfsegg, 18. X. 1915.) bio je književni povjesničar. Gimnaziju završio u Dubrovniku 1903, studij slavistike u Beču 1909. Za studija vodio knjižnicu V. Jagića, potom bio voditelj knjižnice B. Bogišića u Cavtatu 1909–13. i tajnik Matice srpske u Dubrovniku 1913. – 14. Aktivist Dubrovačkoga radničkoga društva i potpredsjednik Srpskoga gimnastičkoga društva »Dušan Silni«. Uhićen kao pripadnik jugoslavenski orijentirane nacionalističke mladeži u srpnju 1914. i interniran u austrijski Wolfsegg (umro od posljedica upale pluća). »Kulišić, Frano.« (2025.): mreža.

78 Kotorani (1910.): 2.

salonskom odijelu. *Muzika* je prije početka zabave obašla obalu svirajući praćena bengalskom rasvjetom, i stupila tad korporativno u društvene prostorije na zabavu, koje su se odmah napunile svijeta, svi pričekani i otpraćeni na dotična mjesta od članova odbora. Malo prije 9 sati nakon što je g. Dr. Kulišić kao predsjednik odbora pozdravio prisutne kratkim govorom pri kom je u velikim crtama i ti kratko prikazao povijest muzike kod raznih naroda i njezino djelovanje na smijeh i razdraganost u publici, a mjesni diletanti izvršili su kao da su pravi kazališni umjetnici. Nakon dovršenog programa na 11 ura slijedila je animirana igranka koja je potrajala do 3 sata po ponoći. Pri istoj udarala je harmonija 'Cavtatske Glazbe'. U fond *Glazbe* sakupilo se je na kasi i prilozima stiglim prije i poslije onoga dana i prodajom brojeva za lutriju oko tisuću kruna. Sutri dan u Nedjelju u večer u istim prostorijama slijedilo je vučenje darova primljenih za zabavu, zatim je bila mala igranka do ponoći i tim je cijela zabava priređena u korist 'Cavtatske Glazbe' svršila.

Taj dan u jutro presvijetli biskup Dr. Marčelić, koji boravi u Cavtatu još od prošle srijede, jer je dne 25. septembra došao naročito iz Dubrovnika da blagoslovi ovdašnju restauriranu crkvu maticu sv. Nikole, a za tim držao u istoj sv. Mise, podijelio je sv. Krizmu jedno pedeseterici djece, a po podne je održao običajnu procesiju Gospe od Rozarija uz veliko sudjelovanje pobožnog svijeta.

Ovoj procesiji za prvi put u crkvenim opodima sudjelovala je 'Cavtatska Glazba'. Ista je kasnije otpratila do izvan varoša uz veliku masu naroda presvijet. biskupa, koji je po svršenoj popodnevnoj funkciji otputovao kočijom natrag u Dubrovnik.

Nemože se, a da se ne istakne činjenica da toliko pri gori opisanoj zabavi za muziku, koliko pri crkvenim funkcijama gori napomenutim i pri otpućanju Presvjet. Biskupa vladao je uzoran red i pravo otmeno ponašanje svijeta, koji su pristupovali svud i koji težu za pravom bratskom ljubavi i slogom, te žele da u Cavtatu bude vladati uvijek mir i sloga, udruženi red i finoća.«⁷⁹

Čini se da je u ozračju rečenih političkih napetosti netko vazda nešto čarkao. Tako, nisu još svi milozvuci Cavtatske glazbe ni stigli odjeknuti o okolne padine Rata i Sustjepana kadli, potkraj studenoga 1910. godine, »*Dubrovnik*« denuncira jednog sudskog podvornika, jer da 'upravlja sa *Cavtatskom hrvatskom glazbom*' i napada starješinu ureda [...]. A najteži je grijeh *hrvatske glazbe u Cavtatu*, što izlazi vanka i svira hrvatske koračnice, jer *Dubrovnik* kaže da je 'svojim istupom i sviranjem Starčevićeve koračnice izazvala cijelo mjesto (!) i prouzročila (!) demonstracije!'«⁸⁰

Dvije godine prije toga, dubrovački ogranak Pravog hrvatskog sokola je na poziv Čilipljana došao u Konavle. Ujutro su parobrodicem »Venčeslavom« i »društvenom lagjom« doplovili u Cavtat, gdje, kažu, »pričekani od jednog predstavnika Općine i Odbora iz Čilipa, pozdravismo Općinu i mjesto te ostale, krenusmo pješke do na Zvekovicu. Iza kako se tu pokrijepismo i odmorismo, sjedosmo u kola, koja nas odvedoše pred kršno i ubavo mjestance Čilipe.«⁸¹ O predivnom iskustvu i doista domaćinskom dočeku u Čilipima, gdje ih je dočekala »velika masa naroda u milim crvenkapama a uz nju konavoski krasni spol u bijeloj haljini kô bijele vile, izmegju kojih je lepršala naša

79 L. K. (8. listopada 1910.): 3.

80 »Denuncijantima oko 'Dubrovnika'« (3. prosinca 1910.): 2.

81 Sokolaš (3. listopada 1908.): 3.

mila trobojnica, nošena od čelik-kremenjaka Antića Skurića [...]»⁸² nisu štedjeli riječi pohvale u svom izvješću.

Na povratku iz Čilipa u Grad, u pozdrav okupljenim Cavtaćanima, sokolaši su u Cavtatu odsvirali »Lijepu našu domovinu«, »Sokolsku koračnicu« i još nekoliko narodnih melodija. To je prisjelo šaćici cavtatskih mladića, pristaša suprotnoga političkog tabora, koji »bolje da su pošli loviti ribu i zaslužiti koju krunu« nego da su dokoličarili i osmišljali nepodopštine. Pojedini njihovi sumješteni pokušavali su ih – očito neuspješno – odvratiti od neplemenitih nauma. Jer, tijekom izvedbe, kriomice su se ukricali na sokolaški barkun i izvadili mu čep. Umjesto njega su stavili prividni. Nasreću, u pomoć je priskočio mladac Pattiera. »Dao je čep za lagju i iz iste crepao more – pa je tragedija izbjegnuta.« Kad su shvatili da je brodica ipak sanirana i da se otiskuje, ta šaćica mladića s rive počela je zviždati i kamenčićima gađati barkun dupke pun maloljetnih sokolaša. Prepoznati su, a predvodniku »dičnih junaka, koji su odgojeni kao divljaci u Aziji« N. V. najavljena je tužba.⁸³

Premda je uistinu moglo doći do pomorske havarije, odnosno do potapljanja brodice prepune djece, humoru, koji je vazda bio neizostavan dio temperamenta ljudi iz ovoga kraja, ni ovdje se nije moglo odoljeti: »Lanjskog ljeta neki naši pravaši pođoše do Cavtata sa barkunom, da se prodivertiškaju. Kad su arivali u Cavtat, pošli su se malo fudrat 'al papagallo' (pravaši i papago vazda su zajedno Op. Ur.), te kad su se vratili na rivu, da se ukrcaju, niko nije obado, da barkun nije više verđin, već da ima bužu, nego sam gospar Marko. (Vidi se, da je pravi spečalista za buže Op. Ur.).«⁸⁴

U tom razdoblju, opet svojevrstan identitetski bunt. »Nekolicina dućandžija, koji su do sada imali table na talijanskom jeziku, sami su ih dali skinuti i promijeniti na hrvatski jezik, ko što je i pravo. Svakako je za pohvaliti da su sami uvigjeli pogrešku i dragovoljno izmijenili. Na čast im!«⁸⁵

Ovdašnja *čeljad* je inače *škercoza*, šaljiva je duha. I u grupnoj je memoriji zabilježila jednu jezičnu dogodovštinu iz toga razdoblja. Na nju će nas naknadno podsjetiti javni bilježnik Stanoš: »Meštar Lang nije rođeni Cavtaćanin, ali je gotovo cijeli svoj život proveo u Cavtatu. Tu se je

82 Isto.

83 »Cavtajska furda.« (3. listopada 1908.): 3.

84 Peckalo i Štipalo (28. siječnja 1910.): 2.

85 »Na čast im!« (3. listopada 1908.): 3.

oženio i našao svoj zadnji počinak. Bio je malenog stasa, ali da veći izgleda, sebi je pravio cipele sa visokim petama. Naš jezik slabo je poznavao, a bio je sretan kad bi mu se pružila prigoda, da govori njemački. Jednom dogje k njemu Konavijanin, da mu napravi par cipela. Konavijanin mu tumači, kakovu formu i veličinu želi. Meštar Lang ga sluša i kaže: 'Ja!' Konavijanin izbeči oči, pa mu reče: »Nemam ja učiniti cipele, već ti!' Lang mu odgovori: 'Ja wohl!' Konavijanin skoči i ode iz dućana, te sa vrata dovikne meštru Langu: 'Ja vo, a ti krvav!' Meštar Lang pogladi svoju žutu bradicu i reče: 'Das ist interessant!'»⁸⁶

I prijatelji i neprijatelji naši kroz povijest su hrvatski jezik pravilno razmatrali kao neizostavan čimbenik identiteta Hrvata.

Upravo zato su ga kojekoji naši neprijatelji, a tobožnji uglednici i moćnici, zatirali i karikirali — što, nažalost, još uvijek traje — prema vlastitom političkom motrištu i svrsi.⁸⁷ Marko

⁸⁶ I. Stanoš (16. kolovoza 1939.): 2.

⁸⁷ Primjerice, (1) polovicom 19. st. Karadžićev *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* (1849: 6). [U *Kovčeviću* se nalaze i dva teksta koja je Vuk napisao za jednu raniju svoju knjigu, ali ih nije objavio. To su: *Boka kotorska te Srbi svi i svuda* (1936.);] (2) »nova hrvatska politika Koalicije, u savezu s madžarskom oporbom, doživjela je doskora razočaranje, a malo zatim i slom u povodu donošenja tzv. Željezničarske pragmatike (jesen 1907.), kojoj je bio cilj uvođenje madžarskog jezika kao isključivo

bi Marulić⁸⁸ na neizbrojive takve nebuloze moguće nehajno odmahnuo rukom, a glasoviti naš jezikoslovac Katičić bi, moguće glasnije, ponovio srčiku svoje misli o hrvatskome jeziku: »On je naš, on je hrvatski i on postoji kao što postoji i hrvatski narod.«⁸⁹ Sukladno toj misli, bilo da su se pritom naslonili na Sackinskog,⁹⁰ Gaja⁹¹ i Rakovca⁹² ili nisu, potkraj 19. stoljeća Konavljani su u lokalnom

službenoga na željeznicama u Hrvatskoj« (Hrvatsko-srpska koalicija, 2025.: *mreža*); (3) »da se otklone nesporazumci imadu se do 30. srpnja 1917. uz hrvatska donositi u zaporkama i potalijančena nazivlja. Nakon toga roka imadu se upotrebljavati samo hrvatska imena.« »Hrvatski nazivi...« (19. kolovoza 1916.): 3.; (3) opetovani pokušaja talijaniziranja hrvatskog jezika i roda, prije i nakon što će »službeni jezik Kraljevine postati srpsko-hrvatsko-slovenački« *Vidovdanski ustav* (28. lipnja 1921.); (4) općepoznata »jugoslovenska« novosadsko-ugovorena patvorina hrvatsko-srpska; (5) tzv. Sarajevska deklaracija, odnosno tzv. »Deklaracija o zajedničkom jeziku« iz ožujka 2017. godine M. M. Letica (26. kolovoza 2019.): *mreža*; (6) današnja — vjerovali ili ne — »u Hrvatskoj i izvan nje, u zemljama bivše Jugoslavije i drugdje u Europi nastojanja slavista, jugoslavista odnosno 'serbo-kroatista', koji su skloni tvrditi da su srpski i hrvatski jedan jezik ili, što je još gore i lažnije, da je hrvatski proistekao iz srpskoga.« Vidi (5).

⁸⁸ Na naslovnici prvog izdanja Marulićeve *Judite* (Venecija, 1521.) piše: »Libar Marka Marula Splicanina, u kom se uzdarži istorija svete udovice Judit u versih hrvacki složena.«

⁸⁹ R. Katičić (2013.): 7.

⁹⁰ »Nu čitam ja u očiuh od mnogih ovde nazočnih tu misao: da mi to dopuštenje, da se naš materinski jezik u javni život i u poslove uvede, nikad i nikad zadobiti nećemo! A ja pitam slobodnim duhom: tko može celomu jednomu narodu, ako je taj i Bog zna, kako malen, nu ako istinitu i krepku volju ima, zabraniti, da svojim prirodjenim jezikom govori, da ga na parvo mesto stavi, i po tom narodnost svoju digne, tko može i srne slobodnomu narodu, kao što su konstitucionalni Harvati i Slavonci, to zaprečiti.« »Govor Ivana Kukuljevića Sackinskog u Saboru« (2. svibnja 1843.): *mreža*. I. K. Sackinski bio je hrvatski povjesničar, književnik, bibliograf i političar (Varaždin, 29. V. 1816 – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1. VIII. 1889). U Hrvatskome državnom saboru održao je 2. V. 1843. prvi govor na hrvatskom jeziku zahtijevajući da se on uvede kao službeni jezik u škole i urede u Hrvatskoj. Nakon njegova govora 23. X. 1847., u kojem je ponovio isti zahtjev, Sabor je uveo hrvatski jezik kao »diplomatički«. »Kukuljević Sackinski, Ivan.«: *mreža*.

⁹¹ U »Proglasu« u *Danici ilirskoj* (br. 47, 23. 11. 1839., str. 186), vođa hrvatskoga narodnoga preporoda i pisac Ljudevit Gaj (Krapina, 8. VII. 1809 – Zagreb, 20. IV. 1872) kaže kako »namera naša nije posebna imena ukinuti, nego ih samo pod skupnim narodnim imenom sjediniti«, te i to da »Srb neće nikada biti Hrvat ili Kranjac, a ova dvojica kad nisu, ne mogu nipošto biti Sribljci.«

⁹² »Imena narodah i jezika nemogu se na pamet izmišljavati. [...] Nu znamo, da brat bratova gospodstva netërpi, i izkustvo nas uči, da Hèrvat sèrbsko ili slovensko, Sèrblijin hèrvatsko ili slovensko, Slovenac hèrvatsko ili sèrbsko ime nikad primiti neće.« D. Rakovac (1842.): 16–17.

tisku dali svojevrsan »saborski vritnjak«⁹³ pokušajima zatiranja hrvatskoga jezika i identiteta: »Valja da znaš dopisniče, da smo mi Konavljani svi Hrvati, a kad pripravljate svetkovinu vi hoćete da ističete nekakvo vaše srpstvo. A to nama nije drago i dokle god Gospa od Cavtata ne bude se svetkovat

93 *Saborski vritnjak* je naziv za događaj u kojemu je za vrijeme velike rasprave, pravaški zastupnik Josip Gržanić (Senj, 19. ožujka 1845. – Gospić, 29. listopada 1907.), udario bana Károlyja Khuena Héderváryja nogom u stražnjicu. Premda je zapis o *vritnjaku* izostavljen iz službenog saborskog zapisnika, koji doduše bilježi burnu raspravu i uvrjede, (v. *Saborski dnevnik...*, 1887.: 848.), nema dvojbe da je u Saboru izbio skandal zbog potajnog prebacivanja – po odluci bana K. Khuena Héderváryja – dijela arhivskih spisa iz Zagreba u Budimpeštu, i kada je ban 5. X. 1885. izjavio da spisi, doduše, pripadaju Hrvatskoj, ali da on sumnja »je li to bio pošten posjed«, Gržanić je bana udario nogom u stražnicu. S D. Starčevićem je optužen, osuđen 18. XII. i u bjelovarskom zatvoru utamničen do 18. V. 1886. Kako je osudom izgubio i građanska prava, u Sabor se nije vratio. Među pravašima je od tada uživao neprijeporan autoritet, a u građanstvu i golemu popularnost. U Gržanićevu čast izrađena je povelja s čizmom kao simbolom njegova postupka za te više čizama od različitog materijala na spomen toga događaja. »Gržanić, Josip.«: *mreža*. Podrobnije o Gržaniću u: M. Kolar (1995.): 267–292.

mirno i bez političkih iskaza, dotle će bit uvijek inada, jer mi lako ne popuštamo. Zar ti misliš da smo mi Konavljani još nerazumni u tim stvarima kô i kad je kralj bio ono sedamdeset i pete?⁹⁴ Sjećaš li se kako su nas Konavljane onda uckali da ne vičemo kralju u našem jeziku *živio* nego u tugjemu, to jest *evviva*?

Oni isti koji sada hoće da nas *okorunavaju* sa srpskim cvijećem, i bićeš bio i izmegju njih, moj dragi dopisniče. Prije mogli bismo se prevariti, ali danas jok!⁹⁵

Naravno, onodobna veća politička previranja odjekivala su i na ovaj ili na onaj način očitovala su se i u malenome Cavtatu.

No i uza sva ta opetovana trvenja, Cavtani su ipak ostvarivali suživot, pa je Cavtat polako napredovao i infrastrukturno i gospodarski. Od prvotno pomorske i ribarske varošice, zbog željezničko-pomorske povezanosti postupno se oblikovao u lokalni trgovački centar. Bio je to svojevrsan uvod u oživljenje njegove prirodne dispozicije pravoga turističkog gradića, koja će propupati dvadesetih godina 20. stoljeća.

Tijekom svih tih razdoblja Cavtatom će, dakako, odjekivati milozvuci *Cavtajske glazbe*, koje će nadglasati, pa sasma utihnuti, jedino oštar, zloguk zvuk ratnih doboša i trublji Prvoga i Drugoga svjetskog te Domovinskoga rata.

94 Car i kralj Franjo Josip I. boravio je u Dalmaciji od 10. travnja do 14. svibnja 1875. godine, a posjet Dubrovačkom području bio je dio tog obilaska. Putovanje po istočnojadranskoj obali planirano je već 1869. godine prigodom otvorenja Sueskog kanala, no odgođeno je do siječnja 1875. godine kad je namjesnik Dalmacije barun Gabrijel Rodić dobio obavijest o visokom posjetu i obvezu pripreme careva putovanja po Dalmaciji. S. Žaja Vrbica (2023.): 199–210; E. Zubović (2024.): 188–225.; *Povijesni dnevnik o putovanju Nj. C. i Kr. Ap. Vel. Franja Josipa I., cara Austrije, kralja Ugarske itd. itd. po Kraljevini Dalmaciji...* (1878.).

95 Mijo njiov s Debeloga Brijega. (22. kolovoza 1891.): 3.